

Minority v minoritě a národnostní školství

Helena Nosková

Úvodem

V novodobých regionálních dějinách Čech, Moravy a Slezska po roce 1945 sehrály a sehrávají svoji roli národní a etnické minority. Ve svém příspěvku se pokusím charakterizovat některé z nich – zejména pak slovenské minority – s ohledem na jejich vztah ke vzdělávání v mateřském jazyce a kulturní potřeby v tomto jazyce. Záměrně užívám množného čísla, protože podrobný etnografický výzkum v prostředí zdejších malých slovenských enkláv a diaspor rozšířený o studium archívních pramenů prokázal, že novodobá slovenská menšina měla a má v českém prostředí více podob. Často nám však bývá nabízena jen jedna podoba – podoba půlmiliónové (někteří slovenští mluvčí uváděli až 700 000) asimilované (též mluvčí hovořili o „násilně asimilované“) slovenské menšiny, o kterou bylo Slovensko připraveno zejména v letech 1945–1989. Pro porovnání asimilačních tlaků, které se podepsaly také na absenci vzdělávání menšin v mateřském jazyce, v omezování rozvíjení jejich národních kultur na našem území atd., za něž byla v těchto letech odpovědná československá vláda a její vnitřní politika vůči menšinám, zmiňuji také problematiku národnostního školství dalších menšin v českých zemích – t. j. polské, německé a romské.

Jak ukázal dlouhodobý výzkum, části národních menšin, především slovenské v českém prostředí, měly a mají také charakter kulturních, sociálních /kulturně sociálních/ a sociálně profesních minorit. Tato nová (i ve smyslu regionálním) společenství vznikla po roce 1945 většinou v důsledku územních migrací obyvatelstva, ekonomických tlaků a posléze jako následek politických proměn společnosti.

U slovenské menšiny se nabízí ještě jeden problém, zda šlo o národní menšinu. Z historického hlediska Slováci v českých zemích do roku 1945 národní menšinou nebyli, protože nesplňovali podmínky opravňující je k tomuto označení. Nežili zde v minulosti, netvořili územní enklávy. Žili na svém území a do Čech přicházeli na určitou dobu, často na studia nebo sezónní práce. Ti, kteří se zde usadili natrvalo, žili na území rozptýleně, nejčastěji s manželským partnerem české národnosti a trvalou změnu národního prostředí považovali za věc individuální volby, která nevyvolávala touhu po národní emancipaci. Kromě toho oceňovali etnicky příbuzné prostředí, které umožňovalo na tehdejší dobu takřka bezproblémové přijetí většinovou společností. V letech 1918–1938 byli částí státotvorného národa na území celého státu, tudíž nemohli být národní menšinou ve svém státě, právě tak jako nemohlo být menšinou 120 000 Čechů žijících v té době na Slovensku. Předpoklad pro vznik slovenské národní menšiny byl dán vyhlášením klerofašistické Slovenské republiky. Po roce 1945 se sice situace změnila státoprávně, přesto zde zůstalo několik předpokladů hovořících ve prospěch možnosti konstituovat slovenskou menšinu v českých zemích, ovšem za určitých podmínek. V závislosti na naplnění podmínek bylo možné na tyto předpoklady navázat, nebo je eliminovat. Pokusím se připomenout některé z nich, protože na pomyslném rozcestí být či nebýt slovenskou menšinou v Čechách mohly sehrát svoji roli.

Ihned v roce 1945 zasáhly české země migrace. Migrace vyvolal transfer německého obyvatelstva z Československa a předpokládaný transfer Maďarů z jižních a východních území Slovenska. Již zmíněné kulturní, sociální a sociálně-profesní minority vznikaly a vyvíjely se ve svých původních národních menšinách, ale s postupujícím časem také stále více pod vlivem majoritní společnosti a jejích struktur. Významová poloha těchto menšin, s ohledem na komunikaci a další vztahy s majoritou, se postupně stávala více či méně polohou hraniční v obou směrech – směrem k minoritě i k majoritě. Lze se domnívat, že právě tyto tři minority, kde za daných podmínek hlavní roli nehrála národní příslušnost, svou hraniční polohou mezi dvěma společenstvími přispěly k postupné integraci těchto původních menšin založených na národnostním principu s českou společností. Posléze pod ekonomickým a politickým tlakem, s vyšší mírou své integrovanosti do sociálního a sociálně profesního společenství přispěly k částečné asimilaci původních národních menšin. Zdá se, že kulturní, sociální a sociálně-profesní minority nejvýrazněji ovlivňovaly regionální společenství Slováků v ČR, především díky historickému vývoji této menšiny v čes-

kých zemích, jejímu původu, těsnému susedství, společnému státu a dalším okolnostem, které provázely její každodennost v ČR v uplynulých více než 50 letech; a také proto, že v české společnosti vznikala v dané době obdobná anebo stejná společenství. Mezi Slováky v ČR měly a mají své výrazné místo kulturní minority – např. Slováci z Rumunska, Maďarska i dalších zemí.

Kulturní minorita

Pod pojem kulturní minorita lze např. zařadit části většinového obyvatelstva i národní menšiny na daném území, případně části těchto národních menšin. Podmínkou je, aby kulturní minorita měla své charakteristické rysy, jež ji vydělují z většinového obyvatelstva nebo národní menšiny do té míry, že je akceptují dvě nebo tři zúčastněné strany; většinová společnost, národní menšina a samotná kulturní minorita. Současně však by měla mít společné znaky se svou původní kmenovou společností – národní, nebo etnickou. Konkrétním příkladem kulturní minority mohou být např. Slováci z Maďarska v českých zemích (ale také ve své původní vlasti na Slovensku), právě tak jako Slováci z Rumunska, Zakarpatské Ukrajiny, dokonce i Slováci z východního Slovenska. Všichni uvedení mají svá kulturní specifika daná historickým vývojem, variantou mateřského jazyka, různou mírou identifikace se slovenským národním vědomím atd. Etnografická literatura popsala mnohá specifika těchto minorit a hledala souvislosti mezi projevy těchto specifík a národním vědomím dané minority. Závažnou skutečností však bylo, že tyto kulturní minority uvykly v toku mnoha let svého pobytu mimo své etnické prostředí života v jinonárodním prostředí, který je omezoval právě ve vzdělávání v mateřském jazyce i v rozvíjení širších národních zájmů, zejména pak v oblasti profesionální kultury. Odkazoval je tak k rozvíjení lidové kultury, nepsané slovesnosti a ke gramotnosti v jiném jazyce – v maďarštině, rumunštině, atd. Dvacet let života v předválečném Československu je nemohlo poznamenat novodobým národním vědomím, právě tak jako období klerofašistické Slovenské republiky, protože obojí je nemohlo ovlivnit přímo, a pokud vůbec, tak jen zprostředkovaně. Očekávaný a v letech 1945–1947 slovenskými politiky slibovaný návrat do země předků, na Slovensko, se neuskutečnil. Jedinou možností k osídlení po reemigraci zůstaly české země a role národní minority. Do životaschopnosti národní minority krajanům scházely atributy – znalost slovenského spisovného jazyka a gramotnost v něm, schopnost artikulace a prosazení kolektivních

Textilka Tosta Aš zaměstnávala v letech 1945–1960 mnoho slovenských dělníků. V pozadí Slovenský dům, ve kterém se hrálo slovenské ochotnické divadlo. Foto Jiří Nosek, 1998.

menšinových práv a kulturních požadavků v mateřském jazyce. Slovenští krajané z Rumunska, Maďarska a dalších zemí se tak ocitli v roli několika kulturních minorit. Podle zemí, z nichž reemigrovali, vytvářeli své malé enklávy a diaspory a dávali jim určitý charakter: podle své původní příslušnosti k regionu, lidové kultury ovlivněné náboženským vyznáním, soužitím s bývalou majoritou. Ze svého předchozího prostředí nebyli zvyklí konzumovat profesionální slovenskou kulturu a nečinili tak ani po přesídlení (viz příloha archívních dokumentů). Etnicky příbuzné prostředí regionů českých zemí se pro ně nestalo výzvou k zásadní emancipaci, ale spíše výzvou k přizpůsobení.

Sociální minorita

Sociální, zde také kulturně sociální minorita, tvořící se ze základu národní, etnické (i kulturní) menšiny v tomto případě obsahovala zpravidla tři komponenty nabízející se k jejímu vymezení. První je odvozena z původní příslušnosti k odvětvové struktuře, s níž osídlenci opouštěli svůj původní domov. Tato příslušnost jim umožňovala zaujmout v pohraničí buď pozici v odvětvové struktuře, která odpovídala pozici původní, anebo

Žebráky, okr. Tachov. Obec osídlená v roce 1948 slovenskými reemigranty z rumunského Rudohoří v Sedmihradsku a volyňskými Čechy. V místní škole se krátkodobě vyučoval v odpoledních hodinách slovenský jazyk (1948–1950).

Foto Jiří Nosek, 1998.

získat výhodnější pozici v těžce struktuře. V poválečných letech byl reálný přesun z jedné odvětvové struktury do jiné odvětvové struktury a tím se stal reálným také přesun v rámci sociálních struktur, které lze označit jako druhou komponentu. Tento zvláštní typ sociálních, sociálně kulturních minorit, lze opět ilustrovat na příkladu Slováků v českých zemích v poválečných letech, ovšem právě tak na Rusínech, Ukrajincích, ale i volyňských Čechích. Postup byl následující. Slovák z východního Slovenska přišel jako textilní dělník do pohraničí, kde získal samostatnou zemědělskou usedlost. Přemístil se tak z odvětví průmyslu a řemesla do odvětví zemědělství a lesnictví. V rámci sociální struktury se pak přemístil z kategorie dělníků do kategorie samostatných, aby se posléze, po politických změnách, přemístil z kategorie samostatných do kategorie dělníků státního statku. Díky nedostatku pracovních sil v pohraničí se mohl dále přesunout do kategorie dělníků v průmyslových závodech, dolech apod. Tyto další posuny ovlivněné politickými a ekonomickými změnami se staly třetí komponentou a zasáhly stejnou měrou i další osídlenec – Čechy, Němce, Poláky, Maďary, Ukrajince i Rusíny.

Migrace obyvatel, prolínání uvedených přesunů a změn pak vytvářely

Studánka u Aše, původně zcela osídlena slovenskými reemigranty z Nadlaku v Rumunsku. Budova národní školy pro děti slovenských reemigrantů, ve které hrávali slovenští reemigranti ochotnické divadlo v letech 1950–1968, také hry Jozefa Gregora Tajovského. Foto Jiří Nosek, 1998.

v pohraničí společenství obyvatel, které lze nazvat také sociální minoritou, byť zcela ojedinělou. Tuto zvláštní sociální minoritu pozůstávající právě tak z českých jako i slovenských osídlenců poznamenalo stigma vykořeněnosti z původního, „domácího“ prostředí, s nímž se měla teprve postupně vyrovnat.

Pokud kulturní a sociální minority s národnostním podtextem existovaly i v předválečném Československu, v poválečném Československu se změnila hlavně jejich národnostní struktura. Německé kulturní a sociální minority se z velké části rozpadly zejména ve městech, protože transfer výrazně zasáhl do jejich struktur. Obdobně, avšak méně a teprve postupně byla zasažena polská národní minorita. Židovské minority a předválečné české Romy v českých zemích zničil holocaust a genocida.

Z nově se tvořících kulturních a sociálních minorit v pohraničí (místo původně německých) měly svůj význam slovenské minority, minority českých a slovenských reemigrantů (z českých zejména volyňští Češi, Češi z Rakouska, Češi z Polska), pokud v zájmu politické moci, t. j. komunistů, nedocházelo k omezování jejich reemigrace a posléze po únoru 1948 k jejich řízenému rozptylu po celém území. Důvodem k rozptylu se stala jejich údajná politická nespolehlivost. Pravým důvodem k rozptylu

Libá, okr. Cheb. Dům, ve kterém se v letech 1947-1948 scházeli členové MOMS. Foto Jiří Nosek, 1998.

ale byla jejich schopnost vytvářet v pohraničí pevné kulturní a postupně i sociální enklávy. Existující enklávy stmelené stejnou sociální příslušností byly v budoucnu schopny klást odpor politice komunistů a prosazovat vlastní zájmy. Zdá se, že tyto sociální přesuny zaměstnávaly vědomí osídlenců více než problémy národní či národnostní.

Sociálně profesní minority

Sociálně profesní minority vznikly po únoru 1948 v prostředí sociálních minorit a kulturních minorit, které krátkodobě existovaly v pohraničí, ale také v dalších regionech ve vnitrozemí mezi většinovým obyvatelstvem. Byly odpovědí na vnitřní politiku moci namířenou vůči již existujícím strukturám. Poúnorové politické změny nejdříve zlikvidovaly předchozí rozdělení do sociálních struktur. Poté se konsolidovala určitá sociálně profesní společenství např. sklářských nebo textilních dělníků, horníků, strojírenských dělníků, apod., členů JZD, nebo státních statků. Jejich členové

mohli mít navíc společnou národnost, v pohraničí často jinou než českou, společný původ a z toho plynoucí společné kulturní znaky, atd.

Sociálně profesní struktury, v nichž se stalo společným jmenovatelem zaměstnání nebo povolání a tím příslušnost k jedné ze tří tříd proklamovaných lidově-demokratickým zřízením, nutně nahradily předchozí sociální struktury, kde bylo určující majetkové rozvrstvení. Pevnější sociálně profesní minority existovaly tam, kde se mohly opřít o stejnou národnostní příslušnost anebo politickou příslušnost. V západočeském pohraničí jsme se pak mohli setkat se sociálně profesními minoritami sklářských dělníků slovenského původu (většinou ze slovenských reemigrantů z Maďarska), jež si zachovaly původní charakteristiku své kulturní minority, textilních dělníků původem z východního Slovenska a z rumunského Nad'ľaku, z nichž každá si ponechala specifické rysy své výchozí kulturní minority, zemědělských dělníků státních statků, kam náleželi slovenští reemigranti z Rumunska a Slováci z východního Slovenska. V jižních Čechách převládaly sociálně profesní minority lesních dělníků, dělníků z papíren a členů státních statků a JZD, zatímco na Ostravsku převažovaly sociálně profesní minority horníků, hutníků a stavebních dělníků, na Šumpersku opět lesních dělníků a dělníků státních statků.

Do těchto sociálně profesních minorit náležely osídlenci v první a zčásti i v druhé generaci po přesídlení. Další generace odcházela do měst ve vnitrozemí a její sociálně profesní zaměření se měnilo. Právě tak se měnil charakter jejich kulturní minority, který se v českém prostředí rozplýval.

Z uvedených tří minorit dlouhodobě přežívají kulturní minority. Všechny slovenské minority ponechávaly řešení přenosu slovenského vzdělávání i slovenské profesionální kultury do Čech na bedrech úředníků, osvětových inspektorů a pracovníků Matice Slovenské (viz archívní příloha). Zajímaly je pracovní podmínky, postup na sociálním žebříčku, ale i náboženský život a udržení vlastních kulturních minorit a krajanských pospolitostí v novoosídleneckých lokalitách.

Minority a jejich národnostní školství v ústavách a zákonech

Všechny národní minority procházely na našem území po dobu půlstoletí svým vlastním vývojem, který však byl výrazně ovlivněn politikou československé vlády. Vláda a politické strany se rozhodly nenavázat na meziválečnou politiku vůči menšinám. Domnívaly se, že právě tato vstřícná politika s kolektivními právy pro menšiny vedla k rozbití Československa. Proto se rozhodly, že menšiny nebudou mít kolektivní práva. Nejpočet-

nější menšiny, německá a maďarská, byly zbaveny i veškerých občanských práv a připraveny na transfer. Československá vláda jednala v souladu s tehdejšími řešeními problematiky menšin, které prosazovali představitelé velmocí. Podle jejich koncepce již menšiny neměly mít kolektivní práva a zvláštní ujednání o jejich ochraně. Naopak, ve snaze posílit demokracii a práva jednotlivce, bez ohledu na národnost, měla být obecně zachována lidská důstojnost a posilováno občanství. Proto menšiny pozbyly svá nadpráva zakotvená v předválečných mezinárodních úmluvách a měly přijmout veškerá demokratická občanská práva, která měla při správném aplikování zajistit jejich ochranu. Evropský, nově se vytvářející systém, však nepočítal s proměnou demokratických práv v postupně nastolovaných totalitních systémech, kde se totalitní moc spojovala s pojetím ideje internacionalismu, anebo, v horším případě, s hledáním třídního nepřítel v různých identifikovatelných, většinou nedominantních společenstvích lidí, která navíc nemohla počítat s výraznějšími sympatiemi ze strany dominantní společnosti. Léta 1945–1947 byla poznamenána hledáním vztahu k menšinám v celém Československu. Zatímco německá a maďarská menšina byla vnímána záporně, postavení polské menšiny bylo takřečeno na vážkách, právě tak jako postavení Ukrajinců a Rusínů v českých zemích. Romové jako etnická menšina neexistovali. Tato hledání vztahu se nejpregnantněji odrazila v národnostním školství, tedy ve vzdělávání minorit v mateřském jazyce.

Léta 1945–1947 můžeme z pohledu české společnosti vnímat také prizmatem hledání nového vztahu k Slovákům přicházejícím do Čech. Vztah k nim si vytvářely jak slovenské vládní orgány, tak i české instituce. V té době Slováci v českých zemích stáli na rozcestí, z něhož jedna z cest mohla směřovat k etablování více méně atypické, ale přece jenom, byť v omezeném smyslu, menšiny, která si uchová vlastní národní znaky v novém prostředí. Ve vědomí Čechů a Slováků ještě doznívalo vědomí oddělení a nedávná existence samostatné slovenské státnosti. O začlenění Slovenska do Československa bylo sice rozhodnuto, existovala však slovenská vláda představovaná Slovenskou národní radou, která rozhodovala o slovenských věcech a fungoval Sbor povereníků a pověřenectva, která měla charakter ministerstev s pravomocí pro Slovensko. Ačkoliv Slováci v českých zemích měli dle všech zákonů stejné postavení jako Češi (právě tak zákony deklarovaly stejná práva pro další slovenské národnosti), jejich nečekaný, rychlý odliv za prací a půdou do českých zemí vyvolal skrývaný nesouhlas slovenské vlády. Další byl odliv slovenských úředníků a sloven-

Libě, okr. Cheb. Místní hřbitov s hroby slovenských osídlenců. Foto Jiří Nosek, 1998.

ské inteligence do centrálních úřadů, tedy především do Prahy, ale i do Brna, Olomouce, Ostravy a dalších měst.

Slovenská vláda žádala na českých politicích zcela opačný postup týkající se řešení slovenské otázky. Měl spočívat v přesunu průmyslových podniků z Čech na Slovensko a ve vytvoření mnoha pracovních míst pro Slováky na Slovensku. Přesun podniků se však nerealizoval tak rychle, navíc na Slovensku scházely kvalifikované pracovní síly a Slováci volili raději odchod za prací do Čech než čekání. Kromě práce v průmyslu je lákaly hlavně příděly zemědělských usedlostí, a tak v prvních dvou poválečných letech přesídlilo ze Slovenska asi 110 000 Slováků. Na tyto migrace musela slovenská vláda reagovat. Z její reakce je patrné, že jednala v přesvědčení své suverenity a Slováky v českých zemích chápala jako svoji minoritu, k níž mají obě vlády povinnosti. Po jejich naplnění nemělo dojít k odnárodnění Slováků v českém prostředí, ale naopak, k zachování této minority.

Slovenská vláda také nehodlala posilovat pražské vládní instituce slovenskými úředníky. Spíše chtěla decentralizaci a posílení slovenských vládních orgánů. Slovenská vláda se svými pravomocemi měla sídlit v Bratislavě.

Slovenská vláda při zachování svých kompetencí pro Slovensko tak mohla sledovat dva cíle. Pokud by se přesídlení a migrace stalo trvalými, v Čechách

Hazlov, okr. Cheb. Kolumbárium s urnami slovenských osídlenců. Foto Jiří Nosek, 1998.

by se konstituovala menšina slovenského obyvatelstva, které by odolávalo asimilaci a zachovávalo by svůj mateřský jazyk, mohla prosazovat vzdělávání v něm, slovenskou kulturu a tím i slovenskost v českém prostředí.

Pokud by bylo přesídlení krátkodobé a cirkulující, tím spíše považovala za nutné udržet slovenské národní vědomí na příslušné výši, právě tak jako vzdělávání dětí v mateřském slovenském jazyce, aby se bez problémů mohly po svém návratu zařadit zpět do domácího prostředí na Slovensku.

České vládní instituce naopak vycházely z bezprostředních zkušeností, stavu slovenského obyvatelstva a také ze stále živého čechoslovakismu, který mimo jiné ponechával na samotných slovenských migrantech rozhodnutí o jejich vzdělávání, kulturních potřebách apod. Navíc české orgány chápaly slovenské migrace jako krátkodobé a cirkulující, podobně jako příliv slovenských krajanů, který měl být rovněž dočasný – do doby uvolnění životního prostoru na Slovensku odsunem Maďarů a do vyřešení dalších, ryze slovenských problémů, které provázely osídlování krajanů. Čeští politici chápali vládu jako centrální a československou a postupně do této polohy vmanévrovali slovenské politiky.

Slovenská národní rada podle usnesení předsednictva Sboru povereníků z roku 1946 v následujícím roce žádala po Úřadu předsednictva vlády, aby zajistil veškeré vzdělávací a kulturní potřeby Slováků v Čechách a tím zamezil jejich odnárodňování.

Další popud pro žádost SNR dalo pověření pro informace, které vyslalo do českého pohraničí své úředníky společně s delegací zástupců Matice Slovenské. Podle jejich zjištění žilo v pohraničí mnoho Slováků, jejichž potřeby byly velmi různorodé. Slovenské krajany jak z Rumunska, tak i z Maďarska označili za kulturně zaostalé, neovládající slovenský jazyk, často negramotné s nízkým národním povědomím, často indiferentní vůči národně povznášejícím snahám Matice Slovenské. Postřehli také jejich inklinaci k církvi, katolické nebo evangelické, a požadovali na české vládě, aby slovenské instituce mohly do pohraničních měst a vesnic poslat slovenské duchovní. Česká strana požadavek přijala a do pohraničních oblastí se přistěhovali slovenští duchovní.

Další požadavky jsou obsaženy v níže citovaném přípisu pověření pro informace. *„Okrem týchto vecí náležajúcich jednotlivým resortom sú tu ešte veci čisto politického rázu. Je to otázka zastúpenia v MNV. Na mnohých miestach sa presídľenci ponosujú, že složené obyvateľov v niektorých obciach sa od volieb 26. mája 1946 podstatne zmenilo. Celé obce boli vystahované a bol do nich naťahovaný živel slovenský, ktorý miestami tvorí značnú časť obyvateľstva, miestami má v obciach absolútnu väčšinu. Ale toto sa nijak neodzrkadluje v složeniach MNV. Slováci sa toho dožadujú, ale bezvýsledne. Náš úradník zachytil niektoré prípady, ale ak sa touto vecou hodlá zaoberať SNR, bolo by vhodné najst' primeraný spôsob, ako zistiť jednotlivé prípady a ako im odpomôcť.*

Boli zachytené ponosy na správanie sa niektorých Čechov a to jednak v hospodárstve, jednak v škole, jednak v továrni. Je iste zvláštnosťou, keď pri nedávných štrajkoch v Chebe proti preneseniu priemyslu na Slovensko stávkovali aj Slováci, lebo neboli informovaní o čo ide.

Treba teda zásadne riešiť otázky, kto a ako má vyšetriť sociálne pomery Slovákov, ako upraviť, aby vysielanie pre Slovákov z Teplíc–Šanova bolo vedené zo Slovenska, treba dohodnúť, či je politicky únosné, aby v Čechách vychodil týždeň pre Slovákov.“

O školách, kde by se vyučoval slovenský jazyk, anebo ve slovenském jazyce, se dokumenty nezmiňují. Přesto české instituce nabízely zařazení vyučování slovenského jazyka do základních škol v některých městech a obcích – v Aši, Oloví, Kraslicích, Teplících v Čechách, Hranicích v Čechách. V Aši, Oloví a Kraslicích se slovenský jazyk vyučoval v odpolední výuce jako nepovinný předmět, ale zájem žáků a rodičů nebyl trvalý. Vyučování po půlroce zaniklo. Právě tak zaniklo vyučování dospělých krajanů slovenskému jazyku, které organizovala v několika menších pohraničních městech Matice Slovenská.

Slovenští krajané z Rumunska v daném období, právě tak jako slovenští Romové, nespatořovali hlavní hodnoty ve vzdělávání svých potomků. Pravidelná docházka do školy činila problémy jak dětem, tak rodičům, kterým pak scházela dětská pracovní síla v hospodářství i v domácnosti. Slováci z Rumunska při výchově svých potomků kladli důraz na výuku náboženství a tam své děti také důsledně posílali. Díky sledování vyučování náboženství a účasti na církevním životě ze strany Stb, lze tuto důslednost z mnoha měst a obcí dokladovat situačními zprávami o působení církve v různých okresech, nejvíce pak na severní Moravě a ve Slezsku. Naproti tomu vyučování slovenštiny neprosazovali a o rozšířenou odpolední výuku neměli zájem. Rusíni vykazovaní ve statistikách rovněž jako Slováci, respektive jako obyvatelé příšlí ze Slovenska, by asi byli přivítali vyučování v rusínském jazyce. Ke slovenštině se stavěli indiférentně. Patřili k trvalým osídlencům, a proto přijali české školy.

Nejsložitější byl postoj Slováků z Maďarska. Část těchto Slováků inklinovala k maďarštině, která však byla v pohraničí zakázaným jazykem. Část z nich uváděla svůj rusínský (lemkovský) původ a spíše se přikláněla k rozhodnutí posílat své potomky do škol s českým vyučovacím jazykem. Evangelické náboženské vyznání a užívání biblické češtiny v liturgii stavělo do zvláštní role další podstatnou část Slováků z Maďarska (Sarvaš, Békešcaba). Ani tito se nestali prosazovateli slovenského národnostního školství, ani odpoledního volitelného vyučování slovenského jazyka.

V dobových archívních pramenech se dočteme, že ani slovenští politici nebyli přesvědčeni o zachovaném národním povědomí Slováků z Maďarska. Sami je považovali za živel již dosti maďarizovaný, a proto spíše počítali se Slováky z Jugoslávie, kteří po usídlení se na jižním Slovensku kraj slovakizují a pozvednou i národní vědomí slovenských přesídlenců z Maďarska. Nenaplnění očekávaného přílivu jugoslávských krajanů a co do počtu neočekávaně omezená výměna obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem však posunula celý problém do jiné roviny a Slováky z Maďarska do pohraničí českých zemí.

Po nastíněné problematice vzdělávání v mateřském jazyce se nelze divit, že nebyl zájem ani o zásilky slovenských knih a zakládané slovenské knihnice v některých městech – Aši, Chebu, Sokolově, Dalovicích, Bruntále a jinde. Zájem byl ve větších městech – Praze, Olomouci, Brně, ale i Jablonci nad Nisou. Vycházel ze zájmu místní slovenské inteligence (Praha, Brno) a nadšených českých slovakofilů (Olomouc, Jablonec nad Nisou).

Oloví, okr. Sokolov. Slovenští repatrianti z Francie v roce 1945 těsně před repatriací. Lille, Francie. *Repro Dagmar Havránková, 1984.*

Kynšperk nad Ohří, okr. Sokolov. Slovenští optanti ze Zakarpatské Ukrajiny, obec Husák. *Repro Dagmar Havránková, 1984.*

Ministerstvo školství a osvěty se nezávisle na těchto skutečnostech pokusilo o zřízení slovenských dětských knihoven v některých základních školách, o pravidelné odebírání slovenských dětských časopisů, o zakupování knih slovenských pohádek do mateřských škol, které navštěvovaly slovenské děti. Nesetkalo se však se zájmem a tak jeho činnost postupně ustala.

V okresech s vyšším procentem slovenského obyvatelstva zřídilo slovenské oddělení Úřadu předsednictva vlády na žádost slovenských vládních orgánů instituce slovenských osvětových inspektorů, kteří měli pracovat mezi místními Slováky a zjišťovat jejich sociální, vzdělávací a kulturní potřeby.

Z působení slovenských inspektorů a jejich zpráv plyne, že místní Slováci skutečně neměli zájem o slovenské školství. Inspektoři se snažili zjistit důvody. Ve svých zprávách psali, že většina slovenských dětí pochází z rodin slovenských krajanů z Rumunska a Maďarska. Jejich rodiče, uvyklí cizímu prostředí, dali přednost českým školám. Slováci ze Slovenska zase často

Šabina, okr. Sokolov. Slovenští reemigranti z Maďarska, Békeščaba. *Repro Dagmar Havránková, 1984*

Kynšperk nad Ohří, okr. Sokolov. Slovenské optanky ze Zakarpatské Ukrajině, obec Onok. Svatodušní svátky 1949. *Repro Dagmar Havránková.*

migrovali a hlavně zde žili svobodní muži a ženy, anebo teprve nově zakládané rodiny, které děti ještě neměly vůbec, nebo teprve předškolního věku. Někteří přímo a ostře psali o lidech pocházejících ze Slovenska jako o bývalých přísluhovačích Tisova režimu, kteří museli opustit Slovensko, aby skryli svou minulost. Proto přesídlili do pohraničí českých zemí a podle slov inspektorů nedělali v něm Slovákům dobré jméno. Tato tvrzení je však třeba chápat v dobových souvislostech, kdy i mnoho slovenských politiků a osobností bylo obviňováno z téhož. Obava z nového luďáctví vrcholící v roce 1947 přece jen vytvářela určitou atmosféru podezření, které dopadalo i na Slováky v českých zemích a mohli ji revokovat místní Češi (viz příloha archívních dokumentů).

Co se týče národnostního školství, sami inspektoři zastávali názor, že zřízení slovenských škol v lokalitách s vyšším procentem Slováků není v dané době možné, protože tomu buď neodpovídá věková struktura, anebo je důvodem nezájem místního slovenského obyvatelstva.

Dalším problémem bylo zřízení slovenského rozhlasového vysílání pro

Slováky v Čechách, organizování kulturních zájezdů s divadelními představeními, estrádami a pod. (viz příloha).

Matice Slovenská založila při jedné ze svých cest v roce 1947 asi 27 místních poboček. Z nich pracovala hlavně pobočka v Chomutově, pobočka v Praze a Olomouci. Ostatní pro nezájem svých členů rychle zanikly. Tím také aktivity slovenských institucí končily. Již po volbách v roce 1946 byla vítězná Demokratická strana nařčena z lůďáctví. Nařkli ji slovenští komunisté i čeští komunisté. Propagace slovenství v českém pohraničí mohla vést také k nařčení z návratu k lůďáctví a separatismu. Jediným možným představitelem a prezentantem zájmů Slováků v českých zemích se stal slovenský komunistický čtrnáctideník Slovenské Hlasy, které začaly vycházet v létě 1947. Psaly o slovenských dělnících, údernících, zemědělcích, o slovenských krajanech ze zahraničí osídlujících pohraničí. Nezmínily se ani jednou o potřebě slovenské školy, anebo vzdělávání ve slovenském jazyce, ba ani o potřebě přenosu slovenské profesionální kultury do Čech. Vycházely do konce roku 1948.

Ministerstvo školství a osvěty, které se pokoušelo zřídit několik mateřských škol se slovensky mluvícími učitelkami, neuspělo právě tak jako v základním školství.

Dobový popis různých pokusů o prosazení slovenského vzdělávání a kulturních potřeb nás vede k dílčímu shrnutí, že problematika školství, vzdělávání, kultury, spolkového života Slováků v českých zemích v poválečných letech spolu úzce souvisela. Ze strany Slováků samých nebyl dostatečný zájem. Nedostatek zájmu způsobila sezónnost pobytů, časté migrace, různorodost slovenských osídlenců, jejich sociální rozvrstvení, s návaznou vzdělanostní škálou. V této škále ve většině míst scházela nejen inteligence, ale i lidé gramotní ve slovenském jazyce a gramotní vůbec (jinde se naopak vyskytovala jen slovenská inteligence). Svoji roli sehrávalo etnicky příbuzné prostředí, které zejména ve městech přivádělo Slováky do struktur majority a nenutilo je budovat vlastní struktury. Svoji roli sehrála atmosféra doby, která nepřála národnímu uvědomování nových menšin. Slovenská minorita v ní měla své osobité postavení. Otázkou je, zda toto postavení mohlo změnit nebo posílit několik slovenských minorit s různými kulturními charakteristikami.

Německé menšinové školství nebylo po válce obnoveno. S pozbytím občanských práv Němci pozbyli i právo na vzdělání v mateřském jazyce. Stali se nedominantní skupinou s ubývajícím počtem obyvatel.

Polská národnostní menšina považovala poválečnou rekonstrukci svého polského školství za prvořadou záležitost. V květnu 1945 se utvořil Polski komitet Szkolny, který již v červnu dosáhl toho, že ministerstvo školství vydalo dekret o obnovení polských měšťanských škol na Těšínsku v rozsahu, jaký zaznamenaly před rokem 1938. Situaci ztěžovaly silné antipolské postoje a různé neregulérní zásahy ze strany národních výborů, často i fyzické napadání rodičů, učitelů, falšování výsledků zápisů do škol apod. Poláci aktivovali všechny své spolky, obnovili vydávání časopisů, včetně časopisů pro děti. Bedlivě sledovali situaci a důsledně se domáhali svých práv. Svoji důsledností si postupně vynutili respekt českých institucí. I zde však byl různý přístup. Zatímco ústřední a krajské orgány respektovaly polské menšinové školství, situace v okresech a obcích byla méně příznivá. V letech 1945–1960 se na Těšínsku vyučovalo na 81 polských základních školách a 11 středních školách. V provozu také bylo 76 mateřských škol. Nadále vycházely dětské časopisy. Teprve postupné snižování počtu dětské populace zmenšilo koncem sedmdesátých let počet polských škol.

Přestože národní menšiny byly po květnové ústavě 1948 v prvních desetiletích vystaveny integraci a asimilaci, přestože tato ústava nepřiznávala kolektivní ani jiná práva žádné národnostní menšině, tím méně pak kulturní minoritě, polská menšina udržela své školství a prosadila i své kulturní zájmy prostřednictvím PZKO.

Postavení Slováků, kteří na území českých zemí žili ve vlastním státě, bylo i po květnové ústavě opět specifické. Měli nadále nárok na své školy i užívání mateřského jazyka, neboť ministerstvo školství se pro užívání češtiny i slovenštiny vyslovovalo ve svých vyhláškách, které měly platnost na celém území Československa. Avšak řádově několik slovenských kulturních minorit v prvním více než dvacetiletí života v Čechách toto právo neprosazovalo, protože ve své kulturní rozmanitosti nenašlo jednotící prvek, který by minority stmelil a dal jim společný cíl. Výjimkou byla Karviná, kde byla v roce 1956 otevřena slovenská základní škola, která měla záhy asi 1 000 žáků slovenské národnosti.

Další minoritou, která neprosazovala vzdělávání ve slovenském jazyce, byli Romové. Vzhledem k vágnímu pojetí národnosti a mateřského jazyka při sčítání v roce 1950 byli vykazováni také v kolonkách obyvatel slovenské národnosti. V poválečném období se jejich počet v českých zemích pohyboval v rozmezí 16–30 tisíc. Romské děti navštěvovaly české školy a to i v Karvině, kde vzhledem k svému původu mohly inklinovat ke škole se slovenským vyučovacím jazykem.

Jindřichovice, okr. Sokolov. Slovenská reemigrantka z Rumunska – Rudohoří v Sedmíhradsku.
Repro Dagmar Havránková, 1986.

Slovenskou kulturu do českých měst pak důsledně přinášela Československá společnost, pořadatelka výstav slovenských výtvarných umělců, slovenských knih a besed nad knihami, organizátorka a spoluautorka vědeckého bádání nad československými vztahy, organizátorka výměnných zájezdů pro dospělé, děti a mládež, udržovatelka všech kontaktů na poli česko-slovenské vzájemnosti až do svého nuceného zániku na počátku padesátých let.

Slovenské kulturní minority díky své početnosti a životaschopnosti přetrvaly i přes poměrně nepříznivé podmínky, které je potkaly v padesátých a na počátku šedesátých let.

Patřila k nim kolektivizace, nucené přesuny malých slovenských diaspor z důvodů budování hraničního a vojenského pásma i vodních děl apod. Ač původně, v druhé polovině 40. a na počátku 50. let, sídlily početně větší a kompaktnější slovenské skupiny ve vesnicích, zejména v pohraničí celé Moravy a Čech, jež osídlovaly, na počátku šedesátých let se jejich již dospělí potomci přesouvali do měst: v západních Čechách to byl Cheb, Karlovy Vary, Ostrov, Sokolov, Tachov, Stříbro, Plzeň, v jižních Čechách Kaplice, Český Krumlov, České Budějovice, Prachatice, atd. Ve městech tak vzrůstalo procento obyvatel slovenské národnosti, které však již netvořilo žádné minority. Žilo rozptýleně, nejčastěji ve smíšeném manželství s partnerem české národnosti. Původní minority přetrvávaly se značnými obtížemi právě díky stálému odlivu mladé i střední generace do českých měst.

Sociální struktury byly likvidovány v důsledku politických změn a s nimi i sociální minority. Částečně pak přetrvaly v nově utvářených sociálně profesních minoritách, z nichž některé měly i národnostní základ, tzn. sdružovaly také členy určité národnostní příslušnosti.

Po roce 1948 nastal dle archívních pramenů výrazný odliv Slováků zpět

Jindřichovice, okr. Sokolov. Dívky z rodin slovenských reemigrantů z Rumunska po přijímání v místním kostele v roce 1966. *Repro Dagmar Havránková, 1984.*

na Slovensko. Statistiky ho však nezaznamenaly, protože byl nahrazován tzv. náboranty. Příliv náborantů znamenal výraznější kumulaci slovenského obyvatelstva v některých větších městech: na severní Moravě v Ostravě, Karviné; v severních Čechách v Ústí nad Labem, v Mostě, Litvínově. Zasáhl i jiná města – Prahu, Prostějov, Brno či Olomouc.

Ztenčená německá minorita nadále neměla právo na vlastní školství. Bylo jí však kolektivně vráceno občanství. V padesátých letech sice fungovaly odpolední kroužky německého jazyka v některých pohraničních městech (Sokolov, Liberec), ale nemohly nahradit pravidelné vzdělávání v německém jazyce. Rapidně ubývalo dětské populace a tento úbytek se měl s léty ještě zvětšit.

Polská menšina koncentrovaná do oblasti Těšínska zachovala své národnostní školství prakticky v předchozím uvedeném rozsahu. Neprojevil se však nárůst. Důvodem byla častá národnostně smíšená manželství s českým partnerem, kde část dětí byla hlášena již k české národnosti a tudíž spíše navštěvovala české školy.

Ústava z roku 1960 přinesla zejména polské národnosti a ukrajinské národnosti (na Slovensku) vzdělávací a kulturní práva. Netýkala se však

Oloví, okr. Sokolov. Slovenští reemigranti z Maďarska, členové spolku Czemadok, založeného v obci v 60. letech, hrají v místním ochotnickém divadelním spolku Jiráskovu Lucernu, 1964. Kostýmy a masky připravily slovenské reemigrantky z Maďarska (Sarvaš). *Repro: Dagmar Havránková, 1986.*

Němců a z jiných důvodů ani Slováků či Romů. Slováků proto, že nebyli národnostní menšinou ve vlastním státě a Romů proto, že nemohli uvádět romskou (cikánskou) národnost, ale vykazovali národnost českou, slovenskou, případně jinou. Navíc nebyl kodifikován spisovný romský jazyk.

V roce 1968 byl přijat ústavní zákon č.144/1968 Sb. o postavení národností v ČSR, který umožnil rozvoj národnostního školství i rozvoj národnostních kultur. Využily ho všechny národní minority, včetně Romů, kteří v té době založili Svaz Romů.

Zvláštní bylo nadále postavení Slováků v Čechách. Opět se nestali národní menšinou v ČSFR, ale založili několik kulturních spolků – např. Slovenský akademický klub, Matičný akademický klub, Miestny odbor Matice Slovenskej v Prahe. Odmítli založení slovenské základní školy v Praze, ale v Karviné byla otevřena 2. slovenská základní škola. Jejich kulturní minority v několika městech českého pohraničí obnovily svá ochotnická divadla a folklórní soubory, které v nich působily v těsně pováleč-

Oloví. okr. Sokolov. Sloveňští reemigranti z Maďarska z ochotnického divadelního spolku při zkoušce hry Ostrovského «I chytrák se spálí» v roce 1966. *Repro Dagmar Havránková.*

ných letech. Federalizace znamenala další přílivové vlny Slováků do Čech. Výrazně se projevíly v armádě, ve vládních institucích, ve stranických institucích, v centrálně řízených podnicích apod.

Zatímco Poláci, Němci a Romové zůstávali nedominantními skupinami, Slováci byli rovnocennými partnery.

Jako reakce na počet Slováků v Praze (24 000), vznikl v roce 1986 Dům slovenské kultury v Praze. DSK pak šířil slovenskou kulturu do pražského prostředí a zprostředkoval řadu neformálních kontaktů mezi českými a slovenskými osobnostmi na poli kultury, vědy i politiky.

Významným předělem v životě národností se stal rok 1989, kdy byly přijaty některé zákony, které obsahují práva pro menšiny a tedy i pro národnostní menšiny, přičemž řada jejich práv je obsažena v dalších zákonech z předešlých let.

Po rozdělení Československa na přelomu 1992–1993 slovenská občanská sdružení deklarovala vznik slovenské národnostní menšiny. Mnoho

Oloví, okr. Sokolov. Fotbalové mužstvo slovenských reemigrantů z Maďarska – Békéščaba, Sarvaš, Niygyrháza, sedmdesátá léta. *Repro Dagmar Havránková, 1985.*

Slováků v českých zemích se s tímto prohlášením neztotožnilo a uplatňují právo na své nemenšinové postavení a občanský přístup. I toto postavení je oprávněné.

9. února 1994 byl přijat *Koncept přístupu vlády k otázkám národnostních menšin*, který byl zpracován na půdě Rady pro národnosti a je východiskem pro národnostní politiku. Pracovně vymezil pojem národnostní menšina čtyřmi znaky:

1. příslušníci menšiny trvale žijí v ČR a jsou jejími občany,
2. sdílí etnické, kulturní a jazykové znaky, odlišné od většiny obyvatel státu,
3. projevují společné přání být považováni za národnostní menšinu v zájmu uchování a rozvíjení vlastní identity, kulturních tradic a mateřského jazyka,
4. mají dlouhodobý, pevný a trvalý vztah ke společenství žijícímu na území ČR.

Jsou nedílnou součástí společnosti ČR a mají zaručena stejná práva jako ostatní občané ČR a nesmí trpět žádnou formou diskriminace.

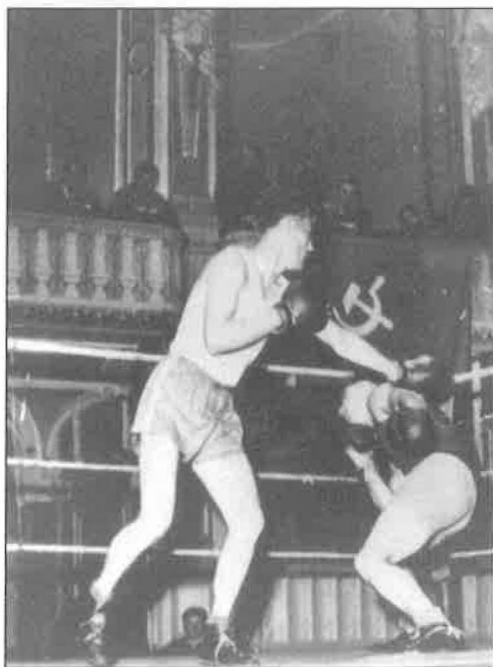
Podle Listiny základních práv a svobod mají zaručeno právo:

1. na rozvoj vlastní kultury,
2. na šíření a přijímání informací v mateřském jazyce,
3. na sdružování ve vlastních národnostních sdruženích a politických stranách,
4. na vzdělávání v mateřském jazyce,
5. na užívání mateřského jazyka v úředním styku,
6. na účast na řešení věcí týkajících se záležitostí národnostních menšin.

V tomto příspěvku se budu dále věnovat jen vzdělávání v mateřském jazyce (bod 4.), protože

charakterizuje současný stav národního vědomí menšiny i její historický vývoj na území ČR a prolíná se rovněž s body 1–3. Z územního hlediska se zabývám především situací v Praze, která je centrem sídel většiny národnostních sdružení, s výjimkou polské menšiny, jejíž středisko je sice v Českém Těšíně, ale i ona má v Praze své zastoupení.

Jak již bylo výše uvedeno – Česká republika dosáhla po roce 1945 značného zjednodušení své národnostní struktury. Oproti předchozím 3 milionům Němcům, 80 000 Polákům, 40 000 Rusům a Ukrajincům na území českých zemí zůstal na tomto území pouze zlomek obyvatel jinonárodní příslušnosti. Jejich procentuální zastoupení se od roku 1950 pohybuje v desetinách a setinách procenta. Výraznější je nyní počet a procento Slováků (314 tisíc obyvatel). V tomto počtu je však zastoupeno také obyvatelstvo romského původu, pouhým odhadem tvořící asi třetinu z úhrnného počtu. Dalším specifikem slovenské menšiny je její již zmiňovaná

Slovenský box v Karlových Varech na počátku 60. let. Slovák J. Hankovský, osídlenec z Oloví, okr. Sokolov, přeborník v boxu. *Repro Dagmar Havránková, 1986.*

Výstava KSK v ČR „Století Slováků v českých zemích“ v Státním okresním archivu v Českém Krumlově ve květnu–červnu 2000. Panely s lety 1930–1944. Foto Jana Haluková, 2000

segmentace na kulturní minority s parciálními zájmy. Mimo menšinu stojí Slováci, kteří v ČR žijí, ale necítí se být menšinou, jsou prostě občany ČR slovenské národnosti.

V Praze samé žije několik národnostních minorit s výrazněji zastoupenou dětskou populací ve věku předškolní a školní docházky.

Nejpočetnější je romská dětská populace, která však doposud není vymezována jako národní menšina. Romští mluvčí ji charakterizují jako národnostní minoritu (32 903 v ČR). Mluvčí z české majority se pokoušejí o její charakteristiku na podkladě sociálních ukazatelů.

U dalších národních (národnostních dle vymezení institucí) menšin v Praze – slovenské, maďarské (19 932 osob v celé ČR), polské (59 383 v celé ČR), německé (48 556 v ČR), ukrajinské (8 220 v ČR) byl zjištěn velmi malý počet dětí v daných věkových skupinách. Z nových menšin přibyla po roce 1948 na naše území řecká menšina v počtu asi 12 000 obyvatel. V současnosti jde asi o 2 600 Řeků, z toho v Praze žije asi 900 obyvatel řecké národnosti.

Malý počet a rozptýlené rozsídlení příslušníků národnostních menšin

má integrující a asimilační důsledky ve prospěch české majority ihned v nejranějším předškolním a školním věku, protože děti všech uvedených národností navštěvují česká předškolní a školní zařízení.

Značný vliv na utváření podmínek i přímé provozování národnostních školských zařízení s výukou mateřského jazyka a literatury, dějepisu a reálií mají v současné době občanská sdružení národnostních menšin (Svaz Němců v regionu Prahy a středních Čech, Svaz Maďarů v ČR, Szkoła polonijna v Praze, Spolek řeckých obcí – Praha, Fórum slovenských aktivit v ČR, Romská občanská iniciativa, atd.). Občanská sdružení vycházejí z Ústavy ČR a Listiny základních práv a svobod, podle kterých mají národnostní menšiny právo na vzdělávání v mateřském jazyce za předpokladu, že svoji potřebu deklarují a postupují v dohodě s příslušnými orgány státní správy a samosprávy. Minority a jejich občanská sdružení mají právo zakládat a spravovat své školy a jiná vzdělávací zařízení v souladu s platným právním řádem a působit tak, aby v národnostně smíšených oblastech byly ve všech školách součástí vzdělávacích programů i informace o národnostních menšinách.

Občanská sdružení národnostních menšin a vzdělávání v mateřském jazyce

Svaz Němců v regionu Prahy a středních Čech otevřel 1. 9. 1991 *Soukromou základní školu s vyučováním v německém a českém jazyce* v Žernosecké ul. v Praze 8. Škola vzdělává v současné době asi 163 českých dětí a 5 německých dětí v ročnících 1–8. Na ni navazuje Gymnázium Thomase Manna.

V koncepci národnostního školství v ČR je tato škola vedena jako součást německého národnostního školství. Tento typ dvojjazyčné školy v Praze je považován za model pro případná další školní zařízení německého, (ale i slovenského, polského ukrajinského, řeckého, romského) národnostního školství. Cílem již působící školy a gymnázia není pouze zprostředkovat znalost němčiny na vysoké úrovni, ale také poskytnout žákům výuku odborných předmětů v němčině, přiblížit jim německou kulturu a mentalitu. Škola svou důslednou péčí o oba jazyky (český a německý) vede děti k dvojjazyčnosti. Chce dát žákům znalosti, které jim umožní studium na českých středních školách, na středních školách v německy mluvících zemích i na vysokých školách v těchto zemích. Ve škole vyučují německý jazyk i odborné předměty většinou rodilí němečtí mluvčí, kteří vystudovali jazyk i některé odborné předměty na německých vysokých školách.

V roce 1997 však mělo na pokyn MŠMT dojít k omezení výuky odborných předmětů v němčině v souvislosti s dodržováním školského zákona, podle kterého musí být u dětí do 15 let zachována výuka odborných předmětů v mateřském jazyce, v tomto případě v jazyce českém. Uvedený typ školy totiž navštěvuje, jak již bylo výše uvedeno, 163 dětí české národnosti se zájmem o německý jazyk, asi šest dětí německé národnosti a dalších asi 15 dětí má různou národnost (italskou, bulharskou, rumunskou, ruskou, atd.) Navazující gymnázium však umožňuje pokračování v původním trendu, soustředí se ovšem do vyšších ročníků.

Slovenská občanská sdružení iniciovala vznik čtyřletého státního menšinového slovenského národnostního *Gymnázia Milana Rastislava Štefánika*, které obdrželo zřizovací listinu 1. 2. 1997 od MŠMT a také prostory v Praze 4, Družstevní ohoz 3. Toto státní menšinové národnostní gymnázium se slovenským vyučovacím jazykem bylo projektováno jako gymnázium humanitního zaměření. Po dva roky bylo toto gymnázium udržováno bez žáků, protože se v prvním roce jeho otevření přihlásili pouze čtyři zájemci. Ve druhém roce své existence bylo přiřazeno k jednomu z nejžádanějších pražských gymnázií, konkrétně ke gymnáziu Na Vítězné pláni, kdy se k přijímacím zkouškám přihlásilo osm zájemců, z nichž však základním přijímacím řízením prošli jenom dva uchazeči. Tito dva frekventanti však odmítli vyučování slovenského jazyka.

V současné době slovenské gymnázium existuje v nabídce odboru Školského úřadu na Praze 4, kde v případě zájmu budou opět otevřeny dva první ročníky čtyřletého cyklu.

Od roku 1998 organizuje Klub slovenské kultury kurzy slovakistiky pro zájemce z řad dětí, mládeže i dospělých, které nabízejí výuku slovenského jazyka a literatury, výuku slovenského dějepisu, reálií i dalších oborů podle zájmu zúčastněných. Do cyklu se přihlásili dva čeští studenti z českých gymnázií.

Další již probíhající projekty se soustředily na romskou populaci v ZŠ za podpory MŠMT a mnoha dalších nadací. V rámci projektů se zřizují nulté ročníky při MŠ, ZŠ, ZvŠ Prahy 3, 4, 5, 8 (Praha 3, ZŠ Havlíčkovo nám. 300, Praha 4, MŠ Na Lánech, Praha 5, ZvŠ Pod radnicí, ZvŠ Na Zlíchově, Praha 8, ZvŠ Molákova ul., atd.), které mají usnadnit adaptaci romských dětí ve škole pro děti majoritní společnosti. Romské děti se zde učí především český jazyk, učí se komunikaci a základním pravidlům chování v kolektivu majority.

Speciální programy pro romskou populaci mají ve svém učebním plánu čtyři školská zařízení:

ZŠ Havlíčkovo nám. 300, Praha 3, ZvŠ Molákova ul. Experimentální romská škola pod Vítkovem, Praha 8, ZvŠ Chabařovická se SOU (obor krejčová) a s internátním zařízením v Praze 8, ZvŠ Pod radnicí, Praha 5.

Vzdělávací a výchovné programy čtyř škol nabízejí prozatím tři směry v procesu výchovy a vzdělávání romské populace. Úspěšnost jednotlivých programů je závislá na místních podmínkách, populačním vývoji, schopnostech učitelů, schopnostech komunikace, sociálních podmínkách a jejich vývoji atd.

Polská, maďarská a řecká menšina v Praze řeší problémy s vyučováním mateřského jazyka prostřednictvím svých občanských sdružení.

Pro děti polské národnosti s polským občanstvím funguje Polská škola při zastupitelství Polské republiky v Praze 2 v Sokolské ul. 5. Škola plní učební plán plně ZŠ a gymnázia. Řídí se polskými osnovami, výuka všech předmětů probíhá v polštině. Polské národnostní školství je pak soustředěno v okresech Karviná a Frýdek místek – 29 ZŠ (3 000 žáků) a čtyři střední školy (800 žáků).

Děti polské národnosti se státním občanstvím ČR, české děti se zájmem o polonistiku navštěvují *Szkoła polonijna* v Praze, která je občanským sdružením založeným na národnostním principu, nedotovaným MŠMT. Vyučování probíhá v odpoledních hodinách 2x týdně. Vyučuje se zde polský jazyk a literatura, polský dějepis a polské reálie.

Obdobně organizuje kurzy maďarského jazyka a reálií pro děti maďarské národnosti a české děti se zájmem o hungaristiku *Svaz Maďarů v ČR*. Kurzy probíhají 2x týdně v ZŠ Truhlářské ul., Praha 1, v Maďarském kulturním středisku v Rytířské ul., Praha 1, kde rovněž probíhají kurzy maďarštiny pro dospělé.

Řecká menšina organizuje prostřednictvím *Spolku řeckých obcí v ČR – Praha* již po léta kurzy novořečtiny pro děti řeckého původu a pro české děti. Kurzy probíhají v jazykové škole na Národní třídě, Praha 1.

Při ruském zastupitelství v Praze 6 působí jedenáctiletá střední škola s ruským vyučovacím jazykem se všemi ročníky. Vyučuje se zde podle ruských osnov a navštěvují ji děti s ruským státním občanstvím.

S přílivem Ukrajinců do ČR řeší občanské sdružení *Ukrajinská iniciativa v ČR* problém spíše opačný. Ukrajínští rodiče z řad imigrantů se na ni obracejí spíše se žádostmi zřízení kurzů českého jazyka pro své školou povinné děti. Teprve později zřejmě přistoupí i zájem o výuku ukrajinského jazyka, literatury, dějin i reálií.

Vzhledem k tomu, že Praha se stává imigračním městem i pro další

národnosti zejména z oblasti Asie, lze předpokládat, že postupně vplynou požadavky na vzdělávání dětské populace ze strany čínské a vietnamské minority.

Závěrem

Kromě slovenských občanských sdružení žádná sdružení nežádala MŠMT o zřízení národnostní školy pro svoji menšinu právě proto, že početné zastoupení dětské populace je v jednotlivých minoritách velmi malé a disperzita osídlení je naopak velká.

V případě zájmu o vyučování svého mateřského jazyka organizovala jazykové kurzy, anebo za pomoci nadací založila soukromou školu.

Každá z minorit počítá s výukou mateřského jazyka, nejenom pro děti své minority, ale také pro zájemce z majoritní společnosti. Další vzdělávací programy minorit směřují taktéž do české společnosti a jsou Pražany také vyhledávané, např. programy maďarské menšiny, německé, řecké i polské menšiny.

Současný stav národnostního školství a vzdělávání v mateřském jazyce dokumentuje také současný stav a národnostní cítění minority. Nejvýraznější posun zde nastal u slovenské národní menšiny, jejíž reprezentace občanských sdružení soustředěná v Praze důsledně prosazuje existenci minority zejména v bodech 1 a 3, které naplňuje vlastními silami. Bod 4, tj. vzdělávání v mateřském jazyce, je zatím nerealizovatelný právě z důvodů historického vývoje slovenské menšiny v ČR, její disperzity a dalších faktorů, které vyústily v segmentaci menšiny do dalších minorit, ve kterých národnost není pro generaci rodičů, t.j. dnešní střední generaci, první a nejdůležitější veličinou. Mezi její mladou generací pak zcela zaniká. Nelze však do budoucna vyloučit další slovenské migrace, které by mohly přispět k realizaci určitého typu gymnázia, na němž by se realizovala výuka slovenského jazyka jako volitelného předmětu a reálií, právě tak jako do budoucna nelze vyloučit zájem některých českých dětí o osvojení znalosti slovenštiny.

Úsilí o založení slovenského národnostního menšinového gymnázia ukázalo, že činnost některých slovenských občanských sdružení se soustředila spíše na politické ambice a prosazování svého vlivu i v oblasti vzdělávání zdůrazňováním počtosti, než na zhodnocení skutečných základních demografických ukazatelů a historického vývoje této menšiny v ČR.

Polská národní menšina citlivě uplatňuje dvojí přístup. V okresech s větší kompaktností osídlení dbá na udržení svého národnostního školství pro-

střednictvím MŠMT, zatímco v Praze organizuje vzdělávání ve svém mateřském jazyce z vlastních menšinových zdrojů.

Zcela atypický přístup, vycházející ze své věkové struktury, pak volila německá občanská sdružení, když připravila ZŠ a gymnázium přitažlivé pro většinové obyvatelstvo.

Ostatní minority vycházejí ze zájmu svých členů a ze zájmu většinového obyvatelstva o svůj mateřský jazyk.

K problému asimilace Slováků v českém prostředí lze závěrem připomenout, že ze strany českých vládních orgánů v prvních poválečných letech nešlo o přímý záměr, spíše o zažitý čechoslovakismus a o jakousi pomyslnou výměnu – místo prvorepublikových Čechů na Slovensku uvolnit prostor Slovákům v Čechách. V podstatě za stejných vstupních podmínek, které však nemohly být a nebyly stejné. Vše se odehrálo v jiném čase a s jiným typem obyvatel. Svoji roli sehrávaly již uvedené časté migrace, původ těch Slováků, kteří přicházeli do českých zemí, jejich sociální struktura, někdy kolonizované národní vědomí v případě četných skupin slovenských krajanů, stigma vykořeněnosti i tíhnutí k česko-slovenské vzájemnosti. A také politická situace, politicko-ekonomické změny a tím i změny v sociálních strukturách obyvatel, hlásání nových ideologií, zejména role internacionalismu, kterou důsledně propagovaly české a slovenské stranické orgány po roce 1948 až do roku 1989. Vytvoření jakékoliv menšiny se tak stalo v letech 1945–1989 nereálným a je zřejmé, že Slováci v Čechách o ně ani neusilovali. I oni brali svoji přítomnost v českém prostředí jak věc vlastní volby, kdy měli současně zajištěnou možnost návratu. Situace po roce 1989 a deklarování slovenské národní menšiny s její mnohotvárností si zaslouží hlubší studium a také určitý časový odstup.

Příspěvek byl napsán díky finanční podpoře, kterou přidělila Research Support Scheme of the Open Society Support Foundations na projekt RSS NO.: 129/98.

Prameny a literatura

SÚA, fond ÚPV 1945–1950, fond 23 1945–1950.

SNA, Bratislava, fond PIO 1945–1950, fond ÚP SNR 1945–1950.

LAMS, Matica Slovenska Martin, fond MOMS v Čechách a na Moravě, 1945–1953.

Statuty občanských sdružení národnostních menšin a jejich vzdělávacích institucí, uložené na OŠMT Magistrátu hl. m. Prahy.

- Frištenska, H., Sulitka, A.: *Průvodce právy příslušníků národnostních menšin v České republice*. Demokratická aliancia Slovákov v ČR, Praha 1994.
- Glatz, F.: *Otázka menšin v strednej Európe*. Budapešť 1993.
- Kadlubiec, K. D. a kol.: *Polská národní menšina na Těšínsku v České republice (1920–1995)*. Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1997.
- Csémy, T., Sadílek, P.: *Maďaři v České republice. 1918–1992*. Praha 1995.
- Nosková, H.: Migrace v českých zemích v letech 1945–1950 a jejich důsledky pro současnost. In *Etnické minority na Slovensku*. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice 1997, s. 159–173.
- Nosková, H.: Slováci v českých zemiach po roku 1945, základ pre budúcu národnostnú menšinu? In *Slováci v českej republike*. Dom zahraničných Slovákov, Bratislava 1999, s. 13–24.

Příloha archivních dokumentů

1. ZPRÁVA ZO ZÁJAZDU PO ČESKOM POHRANIČÍ

V dnech 10. okt. až 29. okt. 1947 usporiadalo Povereníctvo informácií zájazd medzi Slovákov do českého pohraničia. Pre tento prvý raz volil sa taký spôsob, aby bol prijateľný každej spoločnosti, nakoľko ani odhadnúť sa nedalo, ako to vyzerá so stránky sociologicko-politickej v českom pohraničí. Preto sa vybral kvalitný súbor operných spevákov a pritom vypracovali sa prednášky o hospodárskom poslaní našich robotníkov v Čechách, o česko-slovenskej vzájomnosti a o Matici slovenskej, nakoľko Matica slovenská je jediným spolkom, v ktorom sa majú sdružovať tamojší Slováci. Účinkovali Mária Matejčeková, Elena Lembovičová, Ing. Dušan Djordjevič, pri klavíri prof. Maczudzinská a vo svojom žánre František Krištof Veselý, prednášali Dr. Rudolf Mrlían, odborový radca Pov. inf. a prof. Ján Hološ. Repertoár tohoto súboru bol miešaný, lebo sa vychádzalo so stanoviska, že popri ľahších veciach možno uviesť aj veci vážnejšie, čo vo výsledku sa veľmi uplatnilo, keďže popri tanečných piesňach a slovenských ľudových piesňach veľký úspech mali aj umelé piesne, prípadne operné árie.

Podľa skúseností na mieste treba sa zmieniť o organizačných možnostiach v budúcnosti, aby takéto zájazdy boli už vopred tak pripravené, aby účastníci zájazdu nemuseli na mieste vykonať podstatnú časť organizácie. Základná chyba pri organizovaní tohto zájazdu urobila sa v tom, že sa to robilo prostredníctvom miestnych odborov Matice slovenskej, ktoré boli tam niekedy pred rokom založené, od týchto čias však Ústredie Matice slovenskej nemalo skoro nijakého kontaktu s týmito odbormi a preto až na malé výnimky sú všetky tieto odbory v desorganizačnom stave, v osobných škriepkach funkcionárov a nadovšetko v absolútnej izolácii od miestnych činiteľov úradných, či už sú to miestne národné výbory alebo okresné osvetové rady. Ďalší dôvod, popri tejto slabej organizácii vo vnútri odborov, že sa to nemá robiť prostredníctvom nich, je hlavne tá okolnosť, že sa tu nevytvorila nijaká spolupráca medzi českými úradmi a medzi odbormi Matice slovenskej alebo lepšie povedané, že Slováci takýmto spôsobom sa vedome separovali a tým pravda všetky ich podniky, ak doteraz tam nejaké boli, no špeciálne tento náš zájazd, v počiatkoch zlyhal, lebo je absolútne nemožné, aby aj na základe spolkovom nerobili sa podniky medzi Slovákami za spoluúčasti miestnych úradných miest. Preto pre budúcnosť je rozhodne žiadúce, aby činnosť Povereníctva informácií medzi Slovákami v českom pohraničí diala sa úradnou cestou, a to

tak, aby sa upovedomili prostredníctvom Ministerstva školstva a osvetu a Ministerstva vnútra okresné osvetové rady a miestne i okresné národné výbory, aby sa povinne účastnili organizácie všetkých podujatí, robených zo Slovenska medzi Slovákmi v pohraničí. Pritom treba zdôrazniť, že len takouto cestou možno uviesť na správnu mieru spolužitie Čechov a Slovákov v tejto časti Republiky, keď na slovenské podniky budú pozývaní aj Česi a zase opačne. Miestne odbory Matice slovenskej pri týchto akciách treba vyzvať, aby sa spoluúčastnili jednak na organizácii, ale hlavne na príprave účasti všetkých Slovákov na týchto podnikoch. To by sa požiadali aj príslušné české úrady, aby ku organizácii prizvali jako jedného z hlavných poriadateľov tieto matičné odbory.

Ďalej v tejto zpráve chcem podať niekoľko pohľadov, ktoré som nadobudol z priameho pozorovania a z priameho styku s ľuďmi tak so Slovákami ako Čechmi z niekoľkých oblastí verejného života. Predovšetkým uvediem niekoľko závažných skutočností so stránky politickej. Vcelku možno skoro jednoznačne povedať, že pomer a spolunažívanie Čechov a Slovákov v tomto pohraničí je celkom zlé a podľa mojej mienky neudržateľné. Najmä so strany slovenskej vo väčšine prípadov nadávajú na Čechov, Česi zase naopak skôr sa chovajú pasívne a nesnažia sa ani v najmenšom tento dobrý pomer prehľbovať. Príčinou takého stavu je niekoľko skutočností. Predovšetkým treba uviesť, že do českého pohraničia dostali sa tak so Slovenska tak aj z Čiech nie najpovolanejšie živly, ktoré išli tam za tým cieľom, aby koristili a využívali. So stránky charakterovej sú to väčšinou ľudia, tak Slováci jako Česi, nie dosť na výške, čoho najlepším dokazom je tá skutočnosť, že jesto mnoho prípadov, pomerne viac Slovákov, že v továrňach kradnú, defraudujú, sú zaistovaní a prepúšťaní z tovární. /Podrobnosti s presnými údajmi uvádza prof. Hološ vo svojom referáte./ Tak teda, z tejto charakterovej stránky, je tu vzájomná nevráživosť, ktorá sa prenáša na inú koľaj, a to na koľaj národnú. Ďalšou príčinou zlého pomeru Čechov a Slovákov je, že zo Slovenska dostali sa tam ľudia štátnopoliticky nespoľahliví. Vo väčšine prípadov sú to príslušníci bývalej Slovenskej Hlinkovej gardy a HSĽS, ktorí v pravom slova smysle utiekli zo Slovenska ešte roku 1945. Dôkazom na túto skutočnosť sú momenty, že sú celé skupiny ľudí, ktorí ešte dneska, určite nie z náboženských pohľadov, nosia ostentatívne krížiky, ako v Dolnom Litvinove, tábor 33, to je tábor, kde žijú výlučne slovenskí robotníci, ďalej čiastočne je to v Chebe, tu snáď len jednotlivci, ďalej v Erveniciach a snáď vo Vratislaviaciach. Jednotlivci sú roztrúsení po celom pohraničí. No najlepším dôkazom sú práve výroky pri osobných rozhovoroch, a to najmä s takými ľuďmi, ktorí a priori nadávali na Čechov, sťažovali si na nie dobrý pomer Čechov k nim. A tu sa dalo zistiť po

menších informativních otázkach, že sú to naozaj bývalí príslušníci HG alebo HŠĽS, alebo dokonca ľudia, ktorí boli v ruskom zajatí, ako vojaci z východného frontu, ktorí bojovali so Slovenskou armádou proti Rusom. Takíto ľudia veru pochopiteľne nemožu mať kladný pomer nielen k Čechom, ale ani k tejto Republike. Treba však túto otázku obrátiť aj s druhej strany. Vcelku nemožno povedať, že by Česi mali nejaký zvlášť srdečný pomer k týmto Slovákom a k Slovensku vôbec. Pravda, v našej prítomnosti činitelia vychádzali veľmi v ústrety, no podľa zistení stali sa na mnohých miestach prípady, že nechceli pripustiť Slovákov do MNV, do osvetových rád a sťažujú im prácu, najmä v miestnych odboroch Maticy slovenskej, a tým že im nedávajú vhodné spolkové miestnosti, alebo priamo hatia ich činnosť. Takéto prípady, podľa výpovedí Slovákov, sa vyskytli vo Varnsdorfe, v Libavskom Údolí, v Rosbachu, uvádzam typické prípady. Z tejto národnopolitickej stránky bolo by rozhodne potrebné jednak konštruktívnou prácou pôsobiť na obidvoch stranách v záujme výchovy a pozdvihnutia úrovne, jednak vylúčiť provokatérov z obidvoch strán a prehľbovať vzájomný pomer národný, lebo daromné bude úsilie všetkých tých poctivcov, ktorí tam išli s najlepšimi úmyslami pomôcť pri výstavbe tejto Republiky, keď určití jednotlivci alebo celé skupiny budú túto prácu znemožňovať.

Trocha inak vyzerá život týchto Slovákov zo stránky sociálno-hospodárskej. Nestretol som prípad, že by sa Slováci boli sťažovali, že sú v práci odstrkovaní, že by boli im pridelené podradné práce, a tým že by boli ukracovaní na denných mzdách. Skoro všeobecne možno konštatovať, že zarábajú veľmi slušne, žijú na prijateľnej úrovni. V práci uplatňujú sa niektorí ako kvalitní robotníci, vo väčšine prípadov podniky ich školia a potom podľa psycho-technických skúšok sú zaradovaní na prácu. Stretli sme sa s prípadmi, mysliím vo Varnsdorfe, že niektoré dievčatá, Slovenky, dosiahli stachanovský výkon. Tu je veľmi vážny moment pre Slovensko s veľmi sľubnými perspektívami, že totiž rastie nám tam kvalitné robotníctvo, ktoré môže sa v našom priemysle, keď sa vráti na Slovensko, veľmi dobre uplatniť. Ide totiž o to, že medzi priemyselnými robotníkmi nestretol som sa ani s jedným prípadom, že by títo robotníci chceli v českom pohraničí ostať na trvalo. Každý spomína, že sa rozhodne vráti na Slovensko, len keď si niečo zarobí, mnohí by sa vrátili už aj teraz, keby si mohli previezť nábytok a iný majetok, ktorý tam vlastní. Táto nechť ostať v českom pohraničí je vyvolávaná, podľa mojej mienky, hlavne nezvyčajným prostredím a všetkými tými okolnosťami, ktoré som už vyššie uvádzal. Možno, že určitá časť týchto robotníkov za pár rokov po príslušnom aklimatizovaní bude naopak chcieť zostať v pohraničí.

Je zaujímavé, že Slováci aj tam, kde majú možnosť, nechcú brať účasť či už v MNV, ale najmä v závodných radách, lebo vraj ich hlas tam nič neznamená a sú vždycky prehlasovaní. Bolo by snáď potrebné uvažovať, či by nebolo možné aspoň s poradným hlasom, aby pri miestnych národných výboroch bol vždycky Slovák nie jako príslušník niektorej politickej strany, ale jako zástupca Slovákov v príslušnom mieste. Lebo ako príslušník niektorej strany nemôže sa odvolávať při svojom návrhu na súhlas všetkých Slovákov. V tejto súvislosti treba spomenúť, že vcelku nevyskytujú sa medzi Slovákami nejaké stranícko-politické boje.

Čo znamenal vo výsledku tento náš zájazd? Okrem týchto neoceniteľných skúseností pre tamojších Slovákov to znamenalo úžasné povzbudenie a uvedomenie národné, ale aj uvedomenie pracovnej povinnosti v tomto novom prostredí, lebo na každom mieste sme sa snažili kliesniť tú myšlienku, že pracou na obnovení a vo výrobe českého pohraničného priemyslu prispievajú rovnako na zvýšení úrovne českého ako aj slovenského človeka. A ďalej mal nesmierny významu tento zájazd osvetový, priblížiť týmto Slovákom slovenskú kultúru, či už vo forme umenia alebo vo forme prednáškových prejavov. Na druhej strane to malo priamo nesrovnateľne úspech v tom, že česká verejnosť stretla sa tu s kvalitným súborom umeleckým, lebo vo väčšine prípadov ide o takú českú verejnosť, ktorá sa nestretla ešte s nijakými inými Slovákami alebo ich kultúrou, jako s tými, ktorí prišli do českého pohraničia. A preto boli priamo nadšení i výkonom i spôsobom.

Záverom treba len zdôrazniť, že so Slovákami v českom pohraničí treba udržiavať neprestajné spojenie, či už novinami, brožúrami, publikáciami, knihami, alebo prednáškami a väčšími umeleckými zájazdmi. V tejto oblasti bolo možno pozorovať na jednej strane záujem minimálny, najmä o slovenské noviny, viac však prejavovali záujem o knihy, ktoré už tam mali v putovních knižniciach. Dá sa to však vysvetliť aj tým, že sú to ľudia, ktorí ani na Slovensku nemali o tieto věci záujem, no vplyvom vyššej úrovne českých kolegov osobne sú nútení mať záujem aj o tlač, publikácie, knihy a rozhlas. Len jedna základná je tu chyba, že nemajú schopných vedúcich, ktorí by im vedeli věci zprostredkovať, viesť miestne odbory Matice slovenskej a byť tlmočníkmi na úradoch a iných inštitúciach. V celom pohraničí stretol som jedného jediného maturanta. Práve za to permanentné spojenie Slovenska s nimi je nevyhnutné.

V Bratislave dňa 13. novembra 1947.

SNA, Bratislava, fond PIO, k. 75.

Věc: Zpráva zo zájazdu skupiny Fr.Kr. Veselého.

Pripojene predkladá – zprávu zo zázjazu po českom pohraničí v dňoch 10. 10. – 19. 10. 1947.

Prednosta referátu D.p. Nečitelný podpis.

2. MIESTNY ODBOR MATICE SLOVENSKEJ V DOLNOM RYCHNOVE – DŇA 20. XI. 1947

Č.j. 187/47

P.T.

Povereníctvo informácií
v Bratislave !

MOMS v Dolnom Rychnove dovoľuje si Vám úctive odpovedať na Váš ct. dopis zo dňa 7. XI. 47.

Stručnú správu o zázjazde umeleckej skupiny p. Fr. Krištofa Veselého sme Vám i Ústrediu MS hneď 26. X. 47 zaslali, v ktorej však sme nezodpovedali všetky body došlého obežníka. Sme ďaleko toho, aby sme lichotili. Svedkami sú všetci prítomní onoho speváckeho večera, že každé vystúpenie bolo odmenené dlhotrvajúcim búrlivým potleskom, čo je dôkazom toho, že sa dosiahlo v plnej miere toho, čo sme od umelecko-zábavného večera mohli očakávať. Tie postavy našich najpopulárnejších umelcov sú nám stále pred očami a ich krásny spev zvučí nám ešte v ušiach vzbudzujúc tak krasocit v srdciach túžiacich po slovenskom umení. Nie sme ani odborníkmi, aby sme mohli konštatovať umeleckú hodnotu; Je však isté, že ľudia veľmi umelecko-zábavný večer chválili a súčasne veľmi ľutovali, že sa nekonal v sobotu 25. X. bola by o mnoho hojnejšia návšteva. Dolní Rychnov nemá dopisovateľov do časopisov, iba keď bratia Česi niečo poriadajú je to v novinách.

Podobné zázjazdy majú veľký výchovný význam, len by sa museli časove prispôbiť tunajším pomerom. Vždy v sobotu po prvom a pätnáctom. Ináč je návšteva slabá.

Časopis ZAS-u sme doposiaľ neobdržali. Pre MOMS prosíme na ukážku a pri vhodnej príležitosti ho doporučíme širšej verejnosti. V Západočeskej sklárni a na dole „Antonín F.H.D.“ v Dol. Rychnove pracuje mnoho Slovákov. Závodné rady týchto podnikov odoberajú rôzne časopisy a pravdepodobne by i tento časopis odoberali. Práve sme obdržali noviny tzv. „Slovenské Hlasy“, je to týždeňík Slovákov v českých zemiach. Mimo toho odoberáme „Matičné Čítanie“, „Domov a Svet“, „Naše divadlo“. Súhlasíme s tým, aby

sme mali časopis, ktorý by sa zaoberal našimi aktuálnymi otázkami. „Slovenské hlasy“ majú tiež ten samý účel. Ovšem, ktorý časopis bude lepší, pre ten sa rozhodneme. Predajňa novín je v Dol. Rychnove iba jedna ale slovenské časopisy a noviny nepredáva, že sa mu to nevypláca, že slovenské noviny neradi čítajú, tak mu vraj skoro všetky ostaly keď aj objednal. Je to firma Zeman Hřbitovní ul. č. 2. Dol. Rychnov u Západočeskej sklárni.

Zkrátka; dopisovateľom by bol tajomník MOMS Pavel Beer, predavačom spomenutá firma (Trafiika) p. Zeman a výška respekt. o kvantume by rozhodovala akosť novín, lebo sme ich ešte nevideli, nemôžeme určiť komu sa budú líbiť.

Dotazník sme príležitostne rozdali lenže mnohí akosi nedôverčivo na to hľadeli, to bude vraj dajaký fígeľ. Ktorí žiaclali aby som im vyplnil tak ich pripojene zasielam.

Končíme s prejavom dokonalej úcty

Pavel Beer
tajomník MOMS

SNA, Bratislava, fond PIO, k. 75.

Zpráva o Slovácích v českom pohraničí, 1947.

Zájazd kult. div. F. K. Veselého.

3. SLOVENSKÝ ROZHLAS SPOLOČNOSŤ S RUČ. OBM. POD NÁRODNOU SPRÁVOU

Bratislava, Zochova ul. č. 3

K č. 363/47 – progr. riad.

P.T.
Povereníctvo informácií
Do rúk p. povereníka Dr. Belluša
Bratislava
Októbrovo nám.

19. mája 1947

Zástupca Povereníctva informácií, prezidiálny šéf D. Fedor Jesenský a zástupcovia rozhlasu na Slovensku hlavný riaditeľ Bálinth, programový riaditeľ Rapoš, riaditeľ Ing. Chrobák, šéf Kostra a šéf Horovčák rokovali dňa 8. mája so zástupcom Čs. rozhlasu v Prahe a šéfom regionálnych vysielaní

F. K. Zemanom o možnostiach slovenského vysielania v českých pohraničných rozhlasoch v Liberci, v Plzni a Ústí n/ Labem. Na základe týchto rokovaní prezidiálny šéf Dr. Jesenský a programový riaditeľ Rapoš v Prahe mali dohovoriť konkrétnu realizáciu. Po rozhovoroch s prednostou rozhlasového odboru Ministerstva informácií Dr. Burianom a generálnym riaditeľom Čs. rozhlasu v Prahe Bohuslavom Laštovičkom bolo zistené, že celá táto otázka je v Prahe chápaná v prvom rade politicky a jej praktická realizácia v smysle našich návrhov podlieha schváleniu vlády, ktorej ju predloží Ministerstvo informácií. Po dohovore s prezidiálnym šéfom Dr. Jesenským prosíme, aby pripojený list p. povereník Dr. Belluš postúpil úradne Ministerstvu informácií a to urýchlene vzhľadom na to, že máme záujem na čím skoršom zorganizovaní slovenského rozhlasového vysielania pre Slovákov osídlených v českom pohraničí. Navrhujem, aby kópie listu boli poslané všetkým členom vlády so žiadosťou, aby celý problém podporovali a žiadali jeho urýchlené prerokovanie.

S prejavom úcty

SLOVENSKÝ ROZHLAS
Bratislava

SNA, Bratislava, fond PIO, 1945–1952, k. 73.

Věc: Slováci v českom pohraničí.

4. OSÍDĽOVACÍ ÚRAD PRE SLOVENSKO

Zápisnica,

Napísaná na porade, svolanej Poverením školstva a osvety dňa 10. decembra 1947 vo veci ľudovýchovnej a osvetovej starostlivosti o Slovákov osídlených v českom pohraničí za prítomnosti zástupcov povereníctiev školstva, informácií, sociálnej starostlivosti, úradu predsedníctva SNR, Matice slov., Slovenskej ligy a Čsl. spoločnosti.

Otvorenie porady.

Poradu otvoril predsedajúci hl. odb. radca Šimon Struhárik, prednosta ľudovýchovného odb. PŠO. Po privítaní prítomných oznámil cieľ porady a predniesol stručnú zprávu o neutešenom položení našich rodných bratov v českom pohraničí.

Oznámil, čo sa mieni so strany PŠO v tejto veci urobiť a čo sa dosiaľ vykonalo.

Pridelenie osv. inšp. MS.

MS po návrate svojej delegácie informovala PŠO o skúsenostiach členov delegácie a o potrebách našich bratov v Čechách. Navrhla, aby jej boli pridelení osvetoví inšp., ktorí by v intenciách MS a cez jej odbory vykonávali ľudovýchovnú činnosť. PŠO pranie MS nemohlo akceptovať.

Pridelenie osv. inšp. Ústr. osv. rade v Prahe.

Na porade zástupcov MŠNO a Ústr. osv. rady z Prahy dňa 3. a 4. sept. 47 dohodnuté bolo, že osv. inšp. pre túto službu platiť bude MŠNO a prideli ich Ústrednej osvetovej rade, ktorá ich prikáže jednotlivým oblastiam podľa potreby. Tento návrh predložený bol vláde a má byť prerokovaný, čo sa však dosiaľ nestalo.

Súhlas p. povereníka školstva.

Pán poverenik s návrhom súhlasil a taktiež si prial, aby byly darované väčším strediskám knižnice, aby byly poriadané do českého pohraničia pravidelné zájazdy divadelných, vedec-kých, literárnych a umeleckých pracovníkov, aby osvetová práca tam organizovaná bola pomocou odb. organizácií, aby podniky navštevovali aj českí ľudia.

Darované knižnice.

Spomína ťažkosť o získanie súcích a zodpovedných ľudí na miesta osv. inšp. a žiada o pomoc MS. Oznamuje, že dosiaľ darované boli mestu Aš dve kompletné a Daloviciam pri Karl. Varoch jedna knižnica. PŠO má i teraz pripravených 10 sérií po 100 sväzkoch, ktoré MS najbližšie má odovzdať patričným mestečkám.

Spolupráca PŠO a MS

Víta spoluprácu MS a všetkých činiteľov, ktorí chcú sa zhostiť pre národ a štát tak významného diela.

Za úrad predsedníctva SNR prehovoril odb. radca Imrich Majerský. Spomenul, že si všíma a s pozornosťou sleduje úrad predsedníctva SNR osud našich rodákov v Čechách. Navrhuje, aby bol vypracovaný čo najpodrobnejší elaborát o veci a predložený vláde cestou p. povereníka, aby si vec vláda osvojila, čím tá dostala by ráz verejný, úradný. Nech je žiadosť naša aj

štatisticky podložená. Pripomína dôležitost starostlivosti sociálnej medzi Slovákami z cudziny, a starostlivosť o náboženské zaopatrenie pomocou putovných kňazov. Žiada vyčísliť potrebný finančný náklad, v ktorom by bolo pamätané na odstránenie všetkých nedostatkov. Uvádza, že min. soc. star. s touto skutočnosťou počíta, a preto preliminovala v rozpočtu pre r. 1948 o 70 miliónov viacej.

Za MS ústr. taj. Ján Štefánik, nesúhlasí s takým veľkorysým riešením vecí, ktorej uskutočnenie vyžiadalo by väčšieho časového rozpätia, čo nijako neznesie naliehavá potreba pomôcť našim slovenským bratom v českom pohraničí, ktorí sú netrzepliví, znechutení a sklamaní. Dosť časté delegácie a návštevy im veľa nasľubovali a nič nesplnili, čím sú ešte väčšmi rozhorčení a hnaní do zúfalstva, čo rozklad ich prostredia po stránke národnej, kultúrnej a hlavne mravnej len urýchljuje. Prišli do celkom neznámeho prostredia, bez súvislosti, odkázaní sú celkom sami na seba, oddávajú sa alkoholizmu a iným nerestiam. Je potrebné sblížiť ich so živlom českým, vyvolať v nich moment scelujúci a potlačiť v nich sklony separatistické, ktoré prinášajú rozhárané pomery politické. MS poverená bola PŠO o starostlivosť našich bratov. Sama však nestačí. Založila 32 odborov, má 200 členov. Pre veľkú vzdialenosť jej pôsobnosť je veľmi nákladná. Je nevyhnutne potrebné, aby boli tam poslaní trvalí skúsení osvetoví pracovníci. Rozhodne sa nemože čakať na zdĺhavé úradné vyriešenie vecí. Po stránke finančnej treba postaviť akciu na pevný a trvalý základ. Sblížiť treba našich odcuzených bratov s národnými ideálmi, získať ich pre čl. vzájomnosť, pre štáto-tvornosť, pre chápanie ich poslania v českom pohraničí pre národ, vlast' a pre dvojročný plán.

Štefan Pleško v zastúpení Slovenskej ligy tvrdí, že hospodársky stav našich bratov v Čechách je žalostný. Sú vraj okrádani, vykorisťovaní a v pracovnom výkone nespravodlivo podceňovaní. Potrebovali by výbojných a vzdelaných robotníkov, vodcov, ktorí by hájili ich záujmy v podnikoch a továrňach. Nie je postarané o nich po stránke náboženskej výchovy. Potreby sociálne a hospodárske nech sú kladené pred kultúrne.

Za poverenictvo informácií obširny referát podal Ján Holdoš, člen delegácie Pov. informácií, ktorá nedávno navštívila našich rodných bratov. Svoje skúsenosti opísal v 40 str. brožury, ktorú mieni rozmnožiť a rozdať všetkým členom SNR. Podľa jeho líčenia položenie našich rodných bratov v Čechách je krajne žalostné po každej stránke. Je ich tam do 300.000. Sú medzi nimi poctiví a statoční, najviac je ich však zlých. Sú i čl. orientácie, je však veľa gardistov, fašistov, politicko-partajníckych extrémistov, ktorí terorizujú ostatných. Sú tam starousedlíci, ktorí v r. 1939 nevrátili sa na Slovensko, slúžili Nemcom, s nimi kolaborovali a bojovali proti slovenskému povstaniu, atď. Žijú v úbohých hospodárskych pomeroch. Veľké zárobky prepájajú, ožierajú sa, sú bitkári, ich mravné položenie je krajne zúfalé. Sú negramotní, špatné ubytovaní a o kultúrnej potreby nejavia žiaden záujem. Ženy a deti rozprávajú už len česky.

Navrhuje vyslať tam osv. inšp. a do ľud. škol slov. učiteľov. Rozšíriť dennú tlač, počet rádioprijímačov, vysielanie slov. relácií, zriaďovať divadelné krúžky, premietat' slov. filmy atď. Odstrániť mzdové diferencie medzi slov. a českými robotníkmi.

Ján Štefánik, taj. MS, poznamenáva k referátu J. Hodoša, že sa mu zdajú niektoré veci predimenzované a skreslené. Pripomína, že preháňaním skutočných nedostatkov, veci nijako neposlúžime. Chyby majú aj českí ľudia, netreba všetko zlé vidieť len na svojich. Finančnú zábezpeku pokladá za jedinú možnosť, ktorou by MS prostredníctvom svojich odborov vedela účinne zasiahnuť.

Zástupca Čsl. spoločnosti E. Markovič žiada, aby pri všetkých podujatiach počítané bolo aj s odbočkami Čsl. spoločností, ktorých je v českom pohraničí veľa a majú dobrých a skúsených osvetových pracovníkov. Vytýka zájazdu Pov. informácií, že sa nikde neopieral o ich odbočky a nevyhľadával ich spoluprácu.

Predseda porady Šimon Struhárik po odznelých referátoch prítomných hostí uzaviera, že jediné riešenie veci je riešenie úradné, tedy cesta shora môže viesť k cieľu. MS nie je pokladaná za oficiálnu a nebola by dostatočne rešpektovaná. PŠO má svoj oprávnený aparát a úradným riešením zabezpečený

náklad. Naši osv. inšpektori budú vedieť pracovať aj v Čechách. Nedoporučuje vysielat' do Čiech kňazov, čo sa neosvedčilo a bolo veci len na škodu. Navrhuje požiadať MNO o vysielanie aktívne slúžiacich slovenských kaplánov do posádok v českom pohraničí, ktorí by zároveň obstarávali aj cirkevné potreby slov. veriacim. Navrhuje pričleniť slovenské knihy do českých knižníc, aby ich aj Česi čítali, poriadať kurzy pre osvetových pracovníkov a funkcionárov kultúrnych spolkov aj medzi našimi rodákmi v Čechách. Do ľudovýchovnej práce zapojiť študentov – štipendistov, nadviazať spoluprácu s odbočkami Čsl. spoločnosti. Informácie nech propagujú aktuality za spolupráce PŠO. Žiadať, aby osv. inšp. platení boli zo zdrojov MŠNO. Věc ustanovovania slovenských učiteľov na tamojšie školy dotýka sa A sekcia PŠO.

Záverom usniesli sa prítomní zástupci ústredných úradov a zainteresovaných ustanovizní na tom, že pokladajú za neodkladne potrebné vyslať MŠNO do českého pohraničia potrebný počet osvetových inšpektorov, podľa potreby i ženské sily, ktoré by boli ustanovené na miesta dekrétom MŠNO, aby sa opierať mohli při vykonávaní svojich zodpovedných úkolov na všetky úrady a orgány osvetovej služby v Čechách. Prítomní zástupci spoliehajú sa s dôverou na ľudovýchovný odbor PŠO a s dielčim programom na všetkých zainteresovaných činiteľov, že dielo vykonané bude úspešné.

D.a.a.

SNA, Bratislava, fond PIO, k. 70.

5. HLÁSENIE

o zájazde Slovenského komorného divadla T. Sv. Martina do miest severozápadného českého pohraničia, usporiadaného v čase od 2. mája do 22. mája 1947.

1) Ako došlo k zájazdu.

Po návšteve zástupcov Povereníctva školstva a osvetu, Povereníctva informácií a Matice slovenskej začiatkom tohto roku v mestách severozápadného českého pohraničia, v ktorých pracujú a žijú naši rodáci, zistilo sa, že je

potřebné starať sa o našich rodákov. Matica slovenská prikrčila k zakladaniu svojich miestnych odborov, okolo ktorých sa Slováci zorganizovali.

Asi koncom februára v osobnom rozhovore s prezidiálnym šéfom Povereníctva informácií pánom Dr. Fedorom Jesenským boli sme vyzvaní, aby naše divadlo usporiadalo zájazd do severozápadného pohraničia ČSR k Slovákom, ktorí tam prišli pracovať po odsune Nemcov. Povereníctvo informácií sa zaviazalo na tento zájazd prispieť aj finančne. A len na základe tohto prísľubu mohli sme prikrčiť k organizácii zájazdu nášho divadla, lebo dalo sa prepokladať, že zájazd skončí so značným deficitom, ktorý uhradiť nebudeme môcť v rámci svojho úzkeho rozpočtu. Zájazd sme teda uskutočnili z iniciatívy Povereníctva informácií, bližšie, z priameho popudu pána Dr. Fedora Jesenského, prezidiálneho šéfa PI.

2) Organizácia zájazdu.

V prostredí marca t. r. rozposlali sme informatívne listy do týchto miest: Aš, Jablonec, Vratislavice, Most, Planá, Kraslice, Oloví, Varnsdorf, Podmokly, Plzeň, Liberec, Ústí n./ Labem, Dolní Rychnov, Stráže n./ Nisou, Ervěnice, Vyklice, Teplice-Šanov, Cheb, Falknov a Františkovy Lázně. Listy sme adresovali na miestne rady osvetové a v tých miestach, kde sú i miestne odbory Matice slovenskej aj týmto. Na naše vyzvanie vobec neodpovedali mestá: Jablonec, Most a Cheb a tak sme tieto mestá vypustili z programu. Planej nevyhovoval termín a z Plzne sme dostali negatívne zprávy, nuž i tieto dve mestá z programu vystali. Kvôli informácii nebude vari od veci citovať z listu Riaditeľstva mestských divadiel v Plzni, ktoré vo svojom liste z 9. apríla t. r. medzi iným píše: „...kolonie Slováků sice v Plzni je, jsou to však většinou dělníci, bydlicí v okolí města a není jisto, že bychom je do divadla dostali. Pobočka Matice slovenské byla zřízena teprve nedávno a nevykazuje dosud v tomto směru žádnou činnost. Také nutno uvážit, že termíny, které nabízáte, jsou v květnu, kdy na naši operní scéně pořádáme tzv. májový cyklus, který je obslán hosty zahraničními světových jmen. Měla by tedy Vaše představení silnou konkurenci.“ S Okresnej rady osvetovej, ktorá píše vo svojom liste z 10. apríla t. r. i toto: „Jednal jsem o věci s některými Slováky, kteří zde pracují, i s ředitelstvími zdejších městských divadel. Slováci sami neprojevíli o věc valného zájmu... Kromě toho vychází nám ředitelství divadla velmi vstřícním, že dává nám k dispozici úplně zdarma větší počet lístků na běžná představení ve zdejších divadlech. Při rozdělování těchto vstupenek jsem pak poznal, že nemají o ně všichni Slováci zájem ani když je dostávají zadarmo; nevím tudíž opravdu, bylo-li by možné žádat po nich, aby divadlo při Vašem případném zájezdu zaplnili, když by měli vstupenky kupovat.“

Ešte vypadli dve obce, a to Oloví a Stráže nad Nisou, a to len preto, že im voľné termíny, ktoré sme ešte mali k dispozícii, nevyhovovali.

Počas trvania zájazdu dostali sme pozvanie od odbočky Československej spoločnosti v Roudnici a pozvanie staršieho dáta do Uhorského Hradišťa, takže zájazd sme vyjednali a uskutočnili do týchto miest:

Podmokly, Ústie, Chabařovice, Vyklice, Dolní Rychnov, Kraslice, Aš, Ervěnice, Liberec, Vratislavice, Varnsdorf, Teplice-Šanov, Roudnice a Uhorské Hradište.

Vo Falknove bolo predstavenie vyjednané, ale pre malú účasť obecnstva odpadlo, o čom ešte budeme referovať.

Oslovili sme o pomoc a podporu ústredie Československej spoločnosti v Prahe. Ubezpečili nás o svojej morálnej pomoci, no pri uskutočňovaní zájazdu sme nepobadali, že by táto spoločnosť bola niekde v náš prospech zasiahla. Vyjednanie zájazdu do Roudnice bolo bez pokynu ústredia.

O podporu sme oslovili ešte Ministerstvo informácií v Prahe a Slovenskú odborovú radu v Bratislave.

Pred zájazdom sme rozposlali program zájazdu všetkým našim významejším denníkom, ale nevieme o tom, že by tento podrobný program bol čo i len jeden z nich uverejnil. Vôbec naša tlač venovala nášmu zájazdu malú pozornosť.

3) Program zájazdu a jeho uskutočnenie.

do susednej dediny (Vyklice) poslali nám pridelený autobus.

Slabá, až zarážajúca návšteva bola v Liberci (106) ľudí.

Tiež v Tepliciach-Šanove (184 a 300). V tomto meste bol v čase nášho vystúpenia (18. mája 1947) zjazd Slovákov z českého pohraničia. Kvôli tomuto zjazdu sme pozmenili celkovú štruktúru nášho zájazdového programu, čím sa nám zájazd predĺžil a zdražel. Chybu vidíme v tom, že v čase predstavenia bola programovaná aj veselica.

Celkovo sme vlakom absolvovali cesty Martin-Podmokly, Podmokly-Ústí, Teplice-Šanov-Martin cez Uhorské Hradište, čo reprezentuje 1303,5 km. Autobusové ostatné cesty, čo reprezentuje 962 km. Celkove sme prešli 2,265,7 km.

Dňa 6. a 7. mája t.r. sme mali voľno, lebo na ten čas nepodarilo sa nám zaistiť nijaké predstavenie (akosi žiadnemu mestu tieto dni nevyhovovali). Cez tieto dni súbor bol v Prahe, kde videl dve predstavenia, a to v Komornom divadle Vec Makropulos a v Národnom divadle Cár Ivan Hrozný.

4) Skúsenosti divadelné.

Pri každom predstavení sme sa znovu a znovu presviedčali, že programo-

vaný zájazd má velký význam. I keď naše divadlo nešlo se zameraním reprezentatívnym do českého pohraničia, jednako len naše predstavenia aj takto vznikovali, lebo vo všetkých mestách po prvýkrát hralo slovenské profesionálne divadlo. Tu žijúci Slováci, organizovaní v miestnych odboroch Matice slovenskej a ochotníckych krúžkov, sice už usporiadali niekoľko ochotníckych predstavení, ktoré však, treba priznať, neboli na žiadnej umeleckej výške (ako sme mohli vybatť z rozhovorov s Čechmi i Slovákmi) a tak pohľad českého človeka na naše scénické umenie, predstavované ochotníkmi, nebol ten najpriaznivejší a aj pre toto bolo potrebné sem prísť. Zisťovali sme, že i po tejto stránke rovnako Česi ako aj Slováci vítali naše pohostinské vystúpenia.

Umelecká výška našich predstavení bola štandardná a zodpovedná k doterajšej našej povesti i napriek únave hercov a rozličným technickým nedostatkom (niekde bolo iné prúdové napätie, takže sme nemohli použiť vlastné reflektory a miestni činitelia nijaké nemali). Ba porovnávajúc naše výkony s predstaveniami činohier tunajších divadiel, na ktorých predstaveniach sme sa vše zúčastnili, nijako nezaostávame, ba naopak – zdá sa – predstihujeme výšku tu existujúcich divadiel. Referáty v novinách (bolo ich pomerne dosť, naisto viacej ako u nás při podobných príležitostiach) všetky jednohlasne vznikovali v chválu nášho súboru. Kvôli informácii dovoľujeme si odcitovať aspoň jeden na ukážku, a to z týždenníku Sever (zo dňa 20. mája 1947) pod nadpisom: „Tleskali jsme slovenským hercům...“ (M. Gorkij: Vasa Železnova, hráno Slovenským komorním divadlem z Turč. Sv. Martina. Režie: M. Hollý, výprava I. Geguš, hráno 7. 5. 1947.) „*V době, kdy se mluví na stránkách našich novin o divadelní krizi, rozjel se slovenský komorní soubor z Turč. Sv. Martina do českého pohraničí, aby přinesl kousek kultury a domova Slovákům u nás pracujícím. A rádi přiznáváme, že nám svým výkonem dokázal, jak z krise ven. Zahrál nám rané drama Gorkého o srážce rodičích se předrevolučních pokrokových sil s rozporuplnou a bezideovou měšťáckou třídou carského Ruska.*

V potmělé atmosféře Gegušovy scény oprostil režisér M. Hollý hru vši vnější divadelnosti a správně soustředil vše na vnitřní rozkol společenského konfliktu. Se svým mladým kolektivem, jehož členové nepřekročili ještě vesměs třicet let, dosáhl představení přesvědčujícího, řekl bych rusky realistického s citlivým hmatem pro charakterové prokreslení.

Titulní role V. Kusé by sama zasloužila podrobné studie. Její Vasa byla chladná žena, celou svojí bytostí chránící zbytky svého odumírajícího světa. Proti ní stála emigrantka Rasja T. Hubanovej, nositelka nové silné myšlenky pokroku, ve svém projevu však ne vždy plně přesvědčivá. E. Horvath vytvořil svého Prochora

Borisoviče, dekadentního pijana, problematicky složitého ruského člověka, potácejícího se trpně a zmateně životem, nejčistšími výrazovými prostředky ve výborné masce a dokonalé mimice. Největším však překvapením byl výkon M. Královičové v roli Ludmily. Všechny škály dívčího zmatení, sexuální naivnosti a citového vzruchu se střídaly v její promyšlené hře. H. Křčová v Natalii, Ctibor Filčík v patologickém Piaťorkinovi s L. Kulhánkovou doplňovali znamenité představení.

Litujeme na koniec jen, že osvětová rada i Slovenská Matice učinily tak málo pro propagaci této vzácné příležitosti k dalšímu vzájemnému poznání, tak důležitému právě na poli kulturním. Hlediště a to ještě z části, zaplnili většinou jen Slováci, zatím co česká veřejnost byla zastoupena až na malé výjimky jen oficiálně. Škoda, bylo to představení, jakého jsme na ústecké činoherní scéně nebyli svědky.” K-ra.

5) Skúsenosti všeobecné.

Při organizácii zázajdu i jeho absolvovaní stretávali sme sa vo všeobecnosti s láskavosťou a pomocou českých ľudí. Pre dokonalú ilustráciu treba však poznamenať, že kde organizácia bola sverená len českým orgánom osvetovým (miestne rady osvetové) tam vo všeobecnosti bola návšteva menšia (pripomíname už spomínaný Falknov, kde predstavenie odpadlo). Falknova si však musíme všimnúť aj z druhej strany. Je síce pravda, že ten obchodník, čo mal lístky v predpredaji, mal práve tri-štyri dni pred našim vystúpením zatvorené, ako je aj pravda, že na zákrok predsedu MOMS z Dolného Rychnova vylepili plakáty (veľmi malinké) naozaj na poslednú chvíľu. Lenže je aj pravda, že v tomto meste ako aj na jeho okolí sú zamestnaní Maďari a nie Slováci (počuli sme hodne hovoriť na ulici i v hostinciach – i v Dolnom Rychnove – po maďarsky) a je tu aj hodne Cigánov. Pre tento fakt asi nebolo záujmu u „Slovákov” o naše predstavenie. Záujem však neprejavili ani Češi. Tých pár, čo prišlo na predstavenie, toto naozaj veľmi mrzelo.

Za typické pokladáme uviesť, že pri vyjednávaní o autobus išli nám českí úradníci na riaditeľstve ČSD v Ústí do krajnej miery v ústrety. Z garáže telefonovali (telefonickému rozhovoru bol prítomný náš tajomník), že taký malý autobus a či už čo, že nemajú, na čo vedúci úradník odtelefonoval, že za každých okolností autobus musí byť, nestrpí nijaké výhovorky, že ide o celoštátny záujem a aby k autobusu pridelili všeobecne vzdelaného riadiča.

Ako sme mohli vypozerovať, je tu fyzicky tá najlepšia vrstva našich ľudí (od 16, 18 veku do 40, 50). Všeobecne po finančnej a hospodárskej stránke sa nemajú zle. Pomerne dobre si zarobia, veľa im však neostane, lebo v cudzom prostredí a v nových pomeroch ich požiadavky vzrástli. Všeobecne sú to pracovníci dobrí (až na výnimky nejakých Cigánov, ktorí opúšťajú zamestnanie alebo aj naozaj pár darebákov Slovákov, ktorí sem prišli viac za dobrodruž-

stvom ako za zárobkom). V Aši sme sa stretli s mladým Slovákom – stachanovcom.

Pracovný kontakt s českým, prípadne s nemeckým živlom je priaznivý a súladný. Neboli sme svedkami nejakých ponôš, ktoré by stály za zmienku. Azda v Krasliciach, kde vraj nemeckí odborníci dostávajú vyššie mzdy, ale to je samozrejme, lebo naši, i keď sú učenívi, ešte nie sú takí odborníci. – Neustranne treba skonštatovať, že naši mladí ľudia sa dobre ujímajú. Tak napr. v Aši v rozličných tkalcovniach naši sa vyučili za 5–8 mesiacov tak dobre, že samostatne pracujú a ovládajú složité stroje, kým Nemcom údajne výučná lehota trvala až dva roky.

Národnostne sa naši držia, no možno badať i značné prispôsobňovanie sa. Našim netreba pripomínať heslo, ako sme my svojho času pripomínali Čechom, ktorí na Slovensku pracovali už radu rokov. Naši, najmä ľudia z východného Slovenska (aspoň tak sme boli svedkami), za pár mesiacov, keď aj nie správne, ale hovoria po česky. Usúdili sme, že to asi preto, že ich slovenčinu Češi ešte horšie rozumejú ako spisovnú a tak pod heslom „náš zákazník – náš pán“ rečove sa prispôsobňujú. Kde sú väčšie celky Slovákov, tí se držia, ale aj tam badať snahu prispôsobňovať sa, najmä, keď sa dievča vydá alebo mládenec ožení.

Sú však snahy aj o očistu. Tak napr. v Krasliciach nám spomínali, že chcú spraviť kurz slovenčiny, pre reemigrantov a Reslovákov. A za závažné pokladáme pripomenúť, že by sa im v týchto snahách malo pomôcť na Slovensku. Bolo by treba vyslať tam učiteľov – profesorov slovenčiny, lebo mnohí i takzv. dobrí Slováci nevedia správne hovoriť po slovensky, čo sme my mohli dobre postrehnúť (zlé vykanie apod.).

Tiež by sme za súrne pokladali vyslať jedného dvoch rozhlasových pracovníkov. V Ústi n./ Labem i v Tepliciach-Šanove vysielajú krajové vysielачky (ústecká už bola prevzatá Československým rozhlasom) niekoľko relácií po slovensky. Toto vysielanie dobre vedú tam už dávnejšie žijúci (v Ústi profesor hudby, ktorý je tu už niekoľko rokov) Slováci, no práve preto, že sú tu už dávnejšie, vývin slovenčiny zameškali a prispôsobnili sa v mnohom češtine (vykanie, niektoré príbuzné výrazy apod.). Bolo by žiadúce, aby toto vysielanie bolo v správnej slovenčine.

Kultúrne tiež podnikajú všade, kde len môžu a na čo im sily stačia. Organizujú oslavy, usporiadajú ochotnícke predstavenia, zábavy apod. Pri týchto kultúrnych podujatiach by však mali mať všestranného poradcu, lebo sa stáva, že si nevyberú primeranú hru, prípadne ju dobre ani ochotnícky nenaštudujú a takéto podujatia, pravda, v očiach českého človeka, ktorý je tu zvyknutý

dívat sa cez tieto miestne pomery na pomery celonárodné, skresľujú vlastnosti všeobecného štandardu Slováka. Myslíme, že aj po tejto stránke sme na pravú mieru privedli mienku o našom scénickom umení tých Čechov, čo na predstavenciach boli.

6) Finančný obraz

Na zájazd, samozrejme, doplatíme. Kedy sme museli deficit hradiť z prostriedkov vlastného rozpočtu, tak zájazd by sme neboli mohli absolvovať. Prísľub podpory Povereníctva informácií však bol závažný v našom rozhodovaní. Podporu nám tiež prisľúbilo Ministerstvo informácií a Predsedníctvo Sboru povereníkov.

Zájazd podporili miestami aj miestne odbory Matice slovenskej a miestne, prípadne okresné národné výbory sľavnením poplatku za dvoranu, prípadne jeho odpustenie, uhradenie výdavku na plakáty, nocľážne apod. – celkovú sumu týchto podpor odhadujeme do výšky 6.000,- Kč.

7) Rekapitulácia

Zájazd bol potrebný a uskutočnený bol vari v najpriaznivejšej chvíli. Morálne sa vydaril nad očakávanie. Naše vystúpenie všade zanechala ten najlepší dojem.

Ak nám nie je ľahostajný osud tu žijúcich Slovákov a či sa vrátia do tela svojho národa alebo nie, je potrebné, sa im venovať. Treba vyslať sem umelecké telesá dobrej povesti a rozhodne sem treba vyslať niekoľko osvetových pracovníkov, ktorí by tiež bedlili nad pracovnou morálkou a mali možnosť takého jednotlivca, ktorý sa previnil proti dobrej povesti nášho národa, vykázať z tejto oblasti, s tým, aby sa vrátil do svojho predchádzajúceho pôsobiska. Len takto zachránime týchto ľudí pre národ a len takto ochránime dobré meno nášho národa u českého človeka.

SNA, Bratislava, fond PIO, k. 70.

Věc: Zprávy o Slováckoch v Čechách, 1945–1952.

Minorities as a Minority and National School System

Helena Nosková

In the introduction the author looks at the position of Slovaks in the Czech Lands, whether they form an ethnic minority or whether they are subject to assimilation in the Czech environment. On the strength of data from field research she proves that modern ethnic minorities have lost the attributes which were signs of their ethnic life in the past. Given many changes in whole communities and the economic system, transformation of social structures, the demographic structure as well as migration movements there was the emergence of other minorities – cultural, social, and professional.

She stresses that in the latter two new minorities there has been an interplay of minorities with the majority society, which has brought about acceleration integration. The researcher also pays attention to the specificities of Slovaks in Bohemia and arrives at the conclusion that differences were and still are given facts, that a substantial part of Slovaks has not moved to Bohemia from Slovakia, but from other countries such as Romania, Hungary, Yugoslavia, Subcarpathian Ruthenia and France. Just these fellow countrymen gave rise to significant cultural minorities in some Czech and Moravian regions which had a different cultural background than Slovaks coming to Bohemia directly from Slovakia. Moreover, they had their own ideas about the education of their children and their life in the Czech and Moravian environment.

In the next part the author pays attention to the activities of Slovak politicians which focused on the creation of a certain status of Slovaks in Bohemia. They were to acquire the character of Slovak ethnic minority, although they were living on the territory of their own country. She explains why this intention was not fulfilled in the past and why it is being implemented at present. She analyzes the issue of ethnic education, centering not only on Slovaks, but also on the education in maternal tongue in the environment of the German, Polish, Romany and Greek minorities. She brings information about the relevant civic associations of ethnic minorities and their work.